

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM 30.

2012.

Csebi Pogány István: Hölgy napernyővel a füredi kikötőben

(A kép magántulajdonban van)

Csebi Pogány István: Présház a szőlőhegyen
(A kép magántulajdonban van)

Csebi Pogány István: Befut a hajó a füredi kikötőbe
(A kép magántulajdonban van)

Felelős szerkesztő:
BAÁN BEÁTA

E számot összeállította:
ÁCS ANNA, BAÁN BEÁTA,
TÓTH-BENCZE TAMÁS

Nyelvi lektor:
dr. RÁCZ JÁNOS

Kiadja
a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület

Felelős kiadó:
SZENFNERNÉ VARGA ANIKÓ
elnök

A folyóirat
Balatonfüred Város Önkormányzata
támogatásával jelent meg.

Szöveggondozás:
TÓTH-BENCZE TAMÁS

Nyomdai előkészítés:
IGLÓI JÁNOS

Ára: 300 Ft

A folyóiratot az egyesületi tagok
tagilletményként kapják.

A pecsétnyomat rekonstrukciója
PÁLFFY KÁROLY
grafikusművész munkája.

FÜREDI HISTÓRIA
helytörténeti folyóirat
megjelenik évenként háromszor.

Szerkesztőség:
8230 Balatonfüred, Arany János u. 12.
E-mail cím: furedihistoria@gmail.com

Nyomás:
I+G Nyomda
Balatonfüred

ISSN 1587-9399

TARTALOM

RÁCZ JÁNOS:
„OLY IGAZÁN TENGERT A BALATON ...” 2

ILLÉNYI KATALIN:
VILLA A SZŐLŐDOMB ALJÁBAN – AVAGY GYER-
MEKKOROM LEGSZEBB NYARAI5

TÓTH-BENCZE TAMÁS:
EGY ELFELEDETT MŰVÉSZ NYOMÁBAN: CSEBI*
POGÁNY ISTVÁN (1908–1979)22

SZEKERESNÉ RÓZSA ETELKA MÁRIA:
AKI A LEVEGŐBŐL IS LÁTTA A POKLOT ...
IN MEMORIAM VITÉZ SOMOGYI PÁL.....25

TÓTH ANDRÁS:
ELKÉSETT ÉSZREVÉTEL (OLVASÓI LEVÉL)28

NÉMETHNÉ RÁCZ LÍDIA:
MEGJEGYZÉSEK „A RÉGI BALATONFÜRED” CÍMŰ
KÖNYVHÖZ30

Köszönjük a szerzőknek, alkotóknak, hogy lemond-
tak tiszteletdíjukról, szerzői jogdíjukról.

E számunk szerzői:

Illényi Katalin, nyugdíjas, Budapest
Némethné Rác Lída, ny. könyvtáros, Bfüred
dr. Rác János, nyelvész, Bfüred
Szekeresné Rózsa Etelka Mária, tanár, fordító-
tolmács, nyelvi lektor, Bfüred
Tóth András, nyugdíjas, Ráckeve
Tóth-Bencze Tamás, könyvtáros, Bfüred

RÁCZ JÁNOS

„OLY IGAZÁN TENGER A BALATON ...”

A címet Déri Gyula 1913-ban megjelent úti-könyvének zárszavából kölcsönöztük, előtte és utána is számtalan helyen hasonlítják tengerhez a Balatont. A tó nevének eredetéről legrégebben abban az oklevélben találhatók nyomok, amellyel I. András király 1055-ben megalapította a tihanyi bencés apátságot (ebben olvashatók nyelvünk legrégebb összefüggő emlékei is). E legelső kétségtelen hitelességű magyar okiratban, a Tihanyi alapítólevélben a tavat *Balatinnak* nevezik. A *Balaton* földrajzi név szláv eredetű, a szlávoknál mocsarat (*blato*) jelent (a Balaton közelében több szláv eredetű falu is van, az avar uralom idejéből szláv helynév számos akad. Ilyen például Arács, Tapolca, Tihany és Paloznak). A szláv *Blatn jezer* ’mocsaras, sáros tó’ részfordításával keletkezett; vö. szlovén, szerbhorvát *Blatno jezero*, szlovák *Blatenské jazero*). A magyarba a szláv név előtagja került, amely eredetileg a Kis-Balaton neve volt, később az egész Balatonra vonatkoztatták.

A honfoglalás előtti pannóniai szláv fejedelem-ségnek a Zalavár helyén levő székhelye volt *Blatn grad* (Mocsárvár, Sárvár). A szláv mocsárvár nevet a németek *Mosapurcnak* fordították, a tó német *Plattensee* elnevezése viszont népetimológia eredményeként jött létre [az osztrákok, németek ’lapos (vagyis sekély) tó’ jelentéssel a szláv nevet „értelmesítették”: *blatno* > *platten*]. A római hódítás előtt a kelták tanyáztak ezen a környéken, ők adhatták a tónak a *Peiso* nevet. Az avarok idején még *Peiso* néven említik a latin írók. A rómaiak tehát ugyancsak a ’sekély tó’ jelentésű latin *Lacus Pelso* néven emlegették a Balatont.

A Balatonra jóval később létrejött nálunk a „*Magyar tenger*” metafora, amely túlzó főnévi jelzőként került használatba a tóra. Kicsit hasonlítható a tűzok irodalmi nevéhez: *magyar strucc* (R. 1861: *magyar strucz* /Nagy József: A madár. Komárom) ’Otis tarda’. Epiteton ornans, azaz díszítő, ékítő jelzős szerkezet (akár Homérosz állandó jelzős nevei, pl. hókarú Nauszika, rózsaujjú hajnal, gyorslábú Akhilleusz stb.). Manapság is forgalomban vannak magyarázataira, keletkezésére különböző próbálkozások, például a Magyar Televízió „Főtér” című műsorában (2007. nov. 11-én) a következő hangzott el: „Siófok nyaranta a déli part fővárosa. A patinás üdülőhelyen 1878-ban készült az első fürdőház, amelynek felirataról – ’Magyar Ten-

ger’ – terjedt el a Balaton máig is élő elnevezése”. Tekintsünk el attól, hogy „az” nem élhet (jellemző a mai sajtó igénytelen nyelvhasználatára), a fontosabb az, hogy igen sok néző nyilván hitelt is adott az állításnak, amely – sok egyéb áltudományos irománnyal együtt – a világhálóra is fölkerült. A Siófokról írók szó szerint átvették a TV-műsor szövegét. Jóval közelebb jár a valósághoz a Kultúra magyar városa nevű füredi honlap Pálóczi Horváth Ádámmal kapcsolatos ismertetése: „Ő volt nagy tavunk első ihletett rajongója, aki már hivatott költőként szólaltatta meg a Balaton szépségét. Honunk kiseded tengerének, Magyar Tengernek, Pannónia Tengernek nevezi, bár a Magyar Tenger elnevezést először Kazinczy Ferenc használta.”

Prózában, versben, útikönyvekben számtalan helyen hasonlítják tengerhez a Balatont. A *tenger-metafora* felbukkanásával foglalkozó két szerző, Zákonyi Ferenc és Lipták Gábor¹ Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820) költőt tartotta eleinte az elnevezés alkotójának. A szerzők többek között „A magyar tenger keresztapja” c. cikkükben² lelkes nyomozás, alapos kutatás után azt írják, hogy a költő adta a tónak a *Magyar Tenger* nevet, és hírért elterjesztette az országban. Egy 1787-ben megjelent versében olvasható először szerintük. Pálóczi felesége révén, akinek Füreden voltak birtokai, került a Balaton mellé. A „Hol-mi” (Külömb-külömb-féle dolgokról írt külömb-külömb-féle versek) III. kötetében (Pest, 1792) a „Balatoni Veszedelem 23. Jun. 1789” versben említi a *kis tengert*. Pálóczi így ír:

Habjai országunk kiseded tengerének

A partokon olyan rémulést szerzenek ...

1789 februárjában verses levelet írt Kazinczyhoz (mely később a Hol-mi II. kéziratos kötetébe került be), Füredet próbálta vonzóvá tenni a költőtárs előtt. Így dicséri:

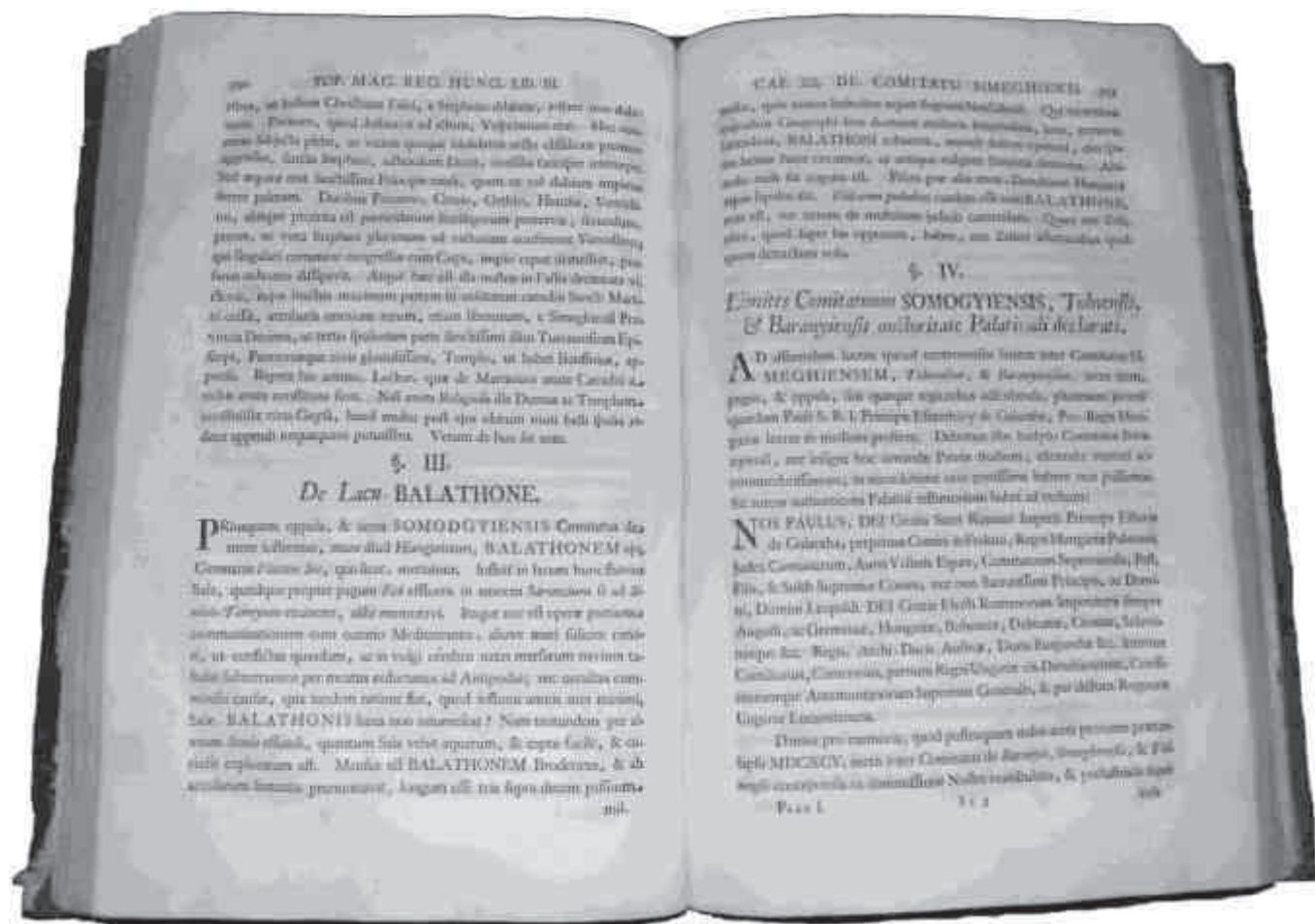
*... Előtte tengert természet, háta megett hegyeket,
Mellyek fákkal kiesítik s szőlőkkel a bérceket.*

Zákonyi Ferenc saját – korábbi – állításával ellentétben már 1960-ban idézi Kazinczy néhány sorát, amely Pálóczi elsőbbségét kizárja³. Később, 1972 augusztusában közzétett írásában (Hány éves a Magyar Tenger elnevezése? / Turista Magazin) egyértelműen Kazinczy az, aki a kifejezést először használta. 1988-ban pedig kikel a „közhiedelem” ellen, amely tudatlanul Pálóczitól eredezteti az elnevezést, „pedig ez téve-

dés, mert jó barátja és példaképe, Kazinczy Ferenc már jóval előtte (...) leírta ezt a jelzőt”.

Ez a „jóval előtte” azonban mindössze 12 év, hiszen a széphalmi vezér 1775-ben írta azt az iskolai földrajzkönyvet, amelynek 5. lapján olvasható: „...a Balaton, melly, mivel igen hosszú, *Mare Hungaricum* azaz *Magyar Tenger* nevet kapott...” Mint azt Kovács Krisztina egy tanulmányában (in: Jer, nézd a Balatont. szerk.: Fábri Anna, Ács Anna. Veszprém, 2007) észreveszi, Kazinczy utal a kifejezés egy korábbi – latin nyelvű – használatára. Kovács szerint „elképzeltető az elnevezés latin eredete”, a metafora születését a XVIII. század második felére teszi. A föltételezés helyes, valóban latinból fordított Kazinczy *magyar tenger* kifejezése, azonban korábbi a latin frazeológia felbukkanása. *Michael Bonbardus* 1718-ban adta ki „*Topographia*

magna Regni Hungariae” című helyismereti művét Bécsben⁴. Említi a füredi savanyúvizet is. Ebben az első kiadásban még nem szerepel a ’Magyar tenger’ latin megfelelője, a Balatonról csupán annyit olvashatunk, hogy „*Priusquam oppida, arcèsq; hujus Comitatus de more lustremus, juverit memoratum lacum Balaton, Germanis Platten-See*” (78. o. II.). Művének azonban több kiadása is volt, az egyik „nunc studio cujusdam ex eadem Societatae sacerdotis Joh. Bapt. Trestyanszki” – szintén Bécsben – látott napvilágot, 1750-ben. Ebben a kiadásban a Balatont már *magyar tenger* néven is említi; 250. old., § III. De Lacu Balathone fejezetcímével: „...*mare illud Hungaricum, Balathonem ajo, Germanis Platten See, qua licet, metiamur.*” (Olvashatók még a következő helynevek: *Somodgy, Sio, Sala, Fok és Sárviz, Simon-Tornya.*)

Michael Bonbardus könyvének részlete

Az epiteton ornansz továbbélése teljes körűen aligha dokumentálható, hiszen igen népszerűvé vált, se szeri, se száma azoknak a költőknek, íróknak, újságíróknak, akik máig használták a kifeje-

zést. Elsőként egy pozsonyi folyóiratból idézünk, amelyben a latin megfelelő olvasható. 1782-ben említi C. D. Barsch a „*Mare Hungaricum*” híres halát, az „ungrisch Fogast” (Ungrisches Magazin,

Pozsony: Bemerkungen über den Plattensee cím a.). A továbbiakban Pálóczi Horváth Ádám írásaiból idézünk, aki természetesen a „Balaton” nevet is gyakran használta. 1788 szeptemberében Hompesch báróhoz intézett levelét a báró nevezetes balatoni „úszkálása” kapcsán írta „Isten jó nap egy magyarra lett Ánglus Báróhoz” címmel, ebben: „midőn ő a *Balatonban* úszkált Füred mellett: még 1787-dik esztendőben” (Hol-mi I.). Megjegyezzük, hogy a báró nem „ánglus”, hanem német volt, Carol Hompesch, aki „be-ment egy szegény tsónakkal s egy hitván evezővel, / De a víz közepén tsúful lészen mind a kettővel.” Ledobta ruháit, vízbe ugrott, s úszott a füredi part felé.

Mikor közel volt a parthoz, eleget kiáltozta:

Mantel! Mantel! De nem érté senki, s elő se hozá.

Kéntelen volt amaz első, ártatlan öltözetben

Kiszállni a sok piperés-ruhás gyületekzetben.

A szemérmes kisasszonykák szemeiket befedték,

Csak az árnyéktartón által s ujjok közt nézegették ...

Végül Pálóczi Horváth Ádám nagy gyűjteményében (Ő és új mintegy ötfélszáz énekek): „*Adj egy kis csendességet magyar tengerednek*”.

Őt követte Baróti Szabó Dávid, majd Tapolca szülötte, Batsányi János a 18. század végén, akik főleg a keszthelyi hajókról és a „*háborgó tengernek hullámairól*” írtak. Kis János 1798-ban, A Balaton melléke című versében már a „tók királyát” üdvözölte. Berzsenyi Dániel főbb balatoni művei a következők: *A Balaton* – ezzel a költeménnyel Matthisson nevű svájci költő genfi tavat dicsőítő soraival szállt költői versenybe, a Balaton táját az idillikus boldogság földjeként festve le; *Keszthely*, *A remete* – egy tihanyi barlangban lakó remete meséli el benne egy szerelmespár tragédiáját; *A füredi kúthoz* és a *Himnusz Keszthely isteneihez* – ebben a helikoni összejövetelet dicséri.

Érzékeltetésül a metafora további használatára – a fent említetteken kívül – csupán néhány korai szerző munkájából, a XIX. századig ragadjuk ki a magyar tenger kifejezést. Baróti Szabó Dávid 1797-ben – látva valami alkalmatosságot a vízen – így hevül: „Látván a gályát minap a Balatonra felülni / Neptun örvendező két kezit összecsapá / Már, úgy mond, felvészi magát neve, híre vizemnek / Már Magyarországnak tengere fényre kelend.” Fekete János: „Ki tudná leírni magyar tengerének / Kies sétálóim díszes környékének.” 1817-ben a Tudományos Gyűjteményben olvasható: „A Balatont sok tudós férfiak Magyar Országi Tengernek nevezik.” 1827-ben írja Hrabovszky Dávid uo.: „...a Balaton

tava nagyságára nézve méltán *Magyar Tenger*.” 1837 májusában az Atheneum számol be Wesselényi Miklós balatoni úzásáról, ebben *szabad tenger* szerepel. 1841-ben a Pesti Divatlapban is tudósítanak az árvízi hajós úzásairól. 1843-ban Vajda Péternek a Magyar Életképekben (L/5.) megjelent cikke szerint: „Tenger hajó nélkül! Balaton a valódi magyar tenger és semmi tengerészet nincs rajta, semmi gálya, semmi gőzös.” 1846-ban vízre bocsátották a Kisfaludy gőzöst, a Pesti Divatlap okt. 3-i számában beszámol az ünnepségről: „...s miután fölszenteltetett, a jelenvoltak áldásától kísérve ereszkedett a magyar tenger tükrére.” Az 1840-es években az Életképek c. lap szerzői többször is népszerűsítik a „Magyar Tengert”, pl. Csáthy Ottó 1845-ben (9. sz.): „a Balaton méltán igényli a magyar tenger nevet”. Az akkoriban legolvasottabb hazai lap a Pesti Hírlap volt, ennek hasábjain a *Pannon tenger* kifejezés tűnik fel. Garay János (1812–1853) szintén gyakran nevezi tengernek a Balatont (pl. Balatoni kagylók, 1848). Jókainál „kis tenger”, „mi kis tengerünk”, „kis hazai tenger”, számtalanszor tenger, egy balatoni átkelés leírásánál a Kisfaludy gőzössel pedig nála is „magyar tenger”. (Használja még az „aranyozott tükör”, „tündéri tó” és „Ezüsttükör” kifejezést.) Bátorfi Lajos azt írta legnagyobb tavunkról: „a kilátás édent tár elénk; bármerre tekint is szemed, elégülten legelhet a kellemes tájon. Előtted a magyar tenger, a rajta lézengő halász-sajkák, az egész Balaton homályba enyésző partjai” (Adatok Zalamegye történetéhez. I. Nagykiszta, 1876). Egy másik legendás balatoni úszó, Szekrényessy Kálmán (a füredi naplójáról híres Slachta Etelka egyik fia) 1880-ban úszta át a tavat, visszaemlékezéseiben (megjelent 1997-ben) többször is (pl. 40, 42. o.) leírta a magyar tenger metaforát. A Magyar Földrajzi Társaság 1891. jan. 29-én tartott közgyűlésén Lóczy Lajos elnöki beszámolójában kitért arra, hogy nem ismerjük eléggé „szép tavunkat, a Magyar-tengert”. Ezután jött létre a társaság Balaton Bizottsága.

Jegyzetek:

1. Lipták Gábor – Zákonyi Ferenc: *A Balaton a magyar irodalomban*. Balatonfüred, 1957. 37 p.
2. Zákonyi – Lipták: *A magyar tenger keresztapja* = Bakonytáj. 1956. április 30., 1. p. (A Veszprémmegyei Népújság melléklete)
3. Zákonyi: *Ki nevezte a Balatont először Magyar Tengernek* = Középdunántúli Napló, 1960. december 4., 6. p.
4. Michael Bonbardus: *Topographia magna Regni Hungariae*. Wien, 1718.

ILLÉNYI KATALIN

VILLA A SZŐLŐDOMB ALJÁBAN – AVAGY GYERMEKKOROM LEGSZEBB NYARAI

... még mérgesen rázza a szél a száraz leveleket a csupasz ágakon, és az osztályteremben halkan duruzsol a vaskályha, melynek telhetetlen gyomrát óránként eteti iskolánk gondnoka, de a levegőben már langyos fuvallat érződik. Ez már a tavasz hírnöke. Aztán egy-két hét – vagy talán hónap – gyermeki emlékeimnek nem nagy távolság, hipp-hopp, beköszönt a nyár. Az órákon már lazul a figyelem, az arcok az osztályablak felé tekintgetnek, amelyen a beömlő napsugár már a gondtalan nyarat vetíti elénk.

Figyelmem nekem is lazul, és főleg földrajzórán, ha a térkép a Balatont ábrázolja. Lelki szemem előtt felidéződik a tarajos víz, a strandolás és lubickolás élménye. Gondolataim már Arácson járnak, és egy dal jut eszembe, amit halkan dúdolok: „.... Ha vége lesz, az iskolának,/a Balatonnál úszhatsz, játszatsz,/lesz tábortűz az esti tónál/ csak lenne mindig, mindig nyár....”

Gyere kislányom, nem bánt a Mackó

Aztán lekerül karunkról a kék köpeny legombolható hosszú ujj, ami a nyár csallhatatlan beköszöntét jelzi. Már rövid ujjú köpenyben járunk, és játszunk az iskolaudvaron, de a tanórákon még kötelező a figyelem. Hiszen még vár ránk az év végi záróvizsga, amely néhányunk számára az izgalmat jelentő érdemjegyet dönti el. Tudtuk, aki kétesre áll, az biztosan feladni fog a záróvizsgán, de igazán senki sem érezhette magát nyugodtan, mert bárkire rákerülhetett a sor. A szigorú tanárok és vizsgabiztosok nem voltak tekintettel a felelet értékelésénél gyermeki énkre és a beáramló melege, mindenkit a teljesítménye alapján értékelték. De a tanterem már virággal volt tele,

megköszönve tanárainknak az egész év fáradoalmát, a táblára visszavonhatatlanul felkerült a „Vakáció” felirat, jelezve, hogy utolsó megpróbáltatásunknak is vége, másnaptól tényleg itt a várva vár szünet. Három hónap! Felfoghatatlan és nagyszerű érzés volt. Gyorsan elkészöntünk egymástól, mint akik úgylis találkoznak egyhamar, és rohantunk haza, a „nyárba.”

Nagymamánkkal, 1962 nyarán

Aztán másnap reggel 7 órakor öcsémrel és velem elindult a vonat Balatonarács felé, a gondtalan-ság és boldogság felé, ahol nagymamánk várt minket olyan igazi nagymamai szeretettel, amit más nem tud nyújtani. A gőzmozdony kerekei a-rács, a-rács szavait kattogták, és mi lassan beleolvadtunk a vonat egykedvű zakatolásába, miközben félál-munkban már a nyarat ízleltük.

Aztán úgy 11 óra tájban megérkeztünk Balatonarács állomásra, amely már azt a melegséget sugározta, amely egész nyáron várt ránk. A kis állomást gyönyörűen gondozták, ami azt sugallta, hogy itt tényleg nagy örömmel várják az odaérkezőket. A bakterház melletti kis kertészt teleültették szebbnél szebb virágokkal, fákkal, bokrokkal, és díszítették azt gyermeki szemünknek a legcsodálatosabbal, gombával, törpékkel, kis csobogóval, gólyával. Az állomást sárga ka-

viccsal felszórt út szegélyezte, megkímélve az utazót a sártól és a pocsolyáktól. Mindig megcsodáltuk a kis virágoskertet, és ámulva adóztunk a bakter házaspárnak, akik ezt gondozták. Tényleg, mintha az övék lett volna a kis állomás, sárga kis házával és virágzó növényeivel. Ma már tudom, hogy a szobrok nem a „legértékesebb” műalkotások, de a kedvesség és a szeretet csálhatatlan jelképei voltak. Ma már jegypénztár sem működik az állomáson, bakter helyett pedig villany távvezérlő igazgatja a sorompót.

Az állomáson Mihály bácsi várt ránk kézi szerével, amelybe a magunkkal hozott poggyászsunkat raktuk, és indultunk fel a hegynek, a házunk felé. A bőröndöket már előző napokban szüleink postán feladták, hogy a cipekedés terhétől megkíméljenek bennünket, kiszámítva, hogy mire odaérkezünk, a bőröndök is megérkezzenek. Így az otthoni kipakolással sem kellett vesződnünk, mert nagymamánk már előre mindent elrendezett. Mikor a főútról bekanyarodtunk a Péter-hegy alján az utcánkba, a szívem már majd kiugrott örömeiben. Az út végén megpillantottuk nagymamánkat, aki tárt karokkal várt minket, azon igyekezve, hogy megszépítse és örömtelivé varázsolja a nyarunkat.

A vasútállomáson

Éppen csak átöltöztünk, és máris szaladtunk arácsi pajtásainknak köszönni, majd a kóborlásából visszatérő Mackó kutya ugrott nyakunkba üdvözlésképpen, aki szintén tudta, hogy beköszöntött a várva-várt nyár, mert mi megint ott vagyunk közöttük.

Nagymamánk nagy bánatára azonnal megkóstoltuk az akkor éppen érő gyümölcsöket is. Tele ettük magunkat cseresznyével, így a finom ebéd, amit üdvözlésünkre szánt, bizony nem ízlett. Szegény, mindig el volt keseredve, pedig nem az étel nem volt finom, hanem a hasunk lett tele. De aztán ebbe is beleszoktunk hamar, és már nem volt olyan izgalmas, mint az első napokban. Többet másztunk fára, de kevesebb gyümölcsöt ettünk, azt is főleg a szomszéd

kertjének fájáról szedtük, pedig de sokszor kikaptunk érte. De a gyerekek már ilyenek, a másé finomabb, pedig nekünk is sokféle fajta cseresznyénk volt, az azóta sem látott fehér cseresznyétől a germersdorfiig.

Itt nyaraltunk minden nyáron, – a családi legendák és történetek mentén – találkozáva az elmúlt idők nagyaival, és csodálva az élő hírességeket, akik megfordultak a ház falai között.

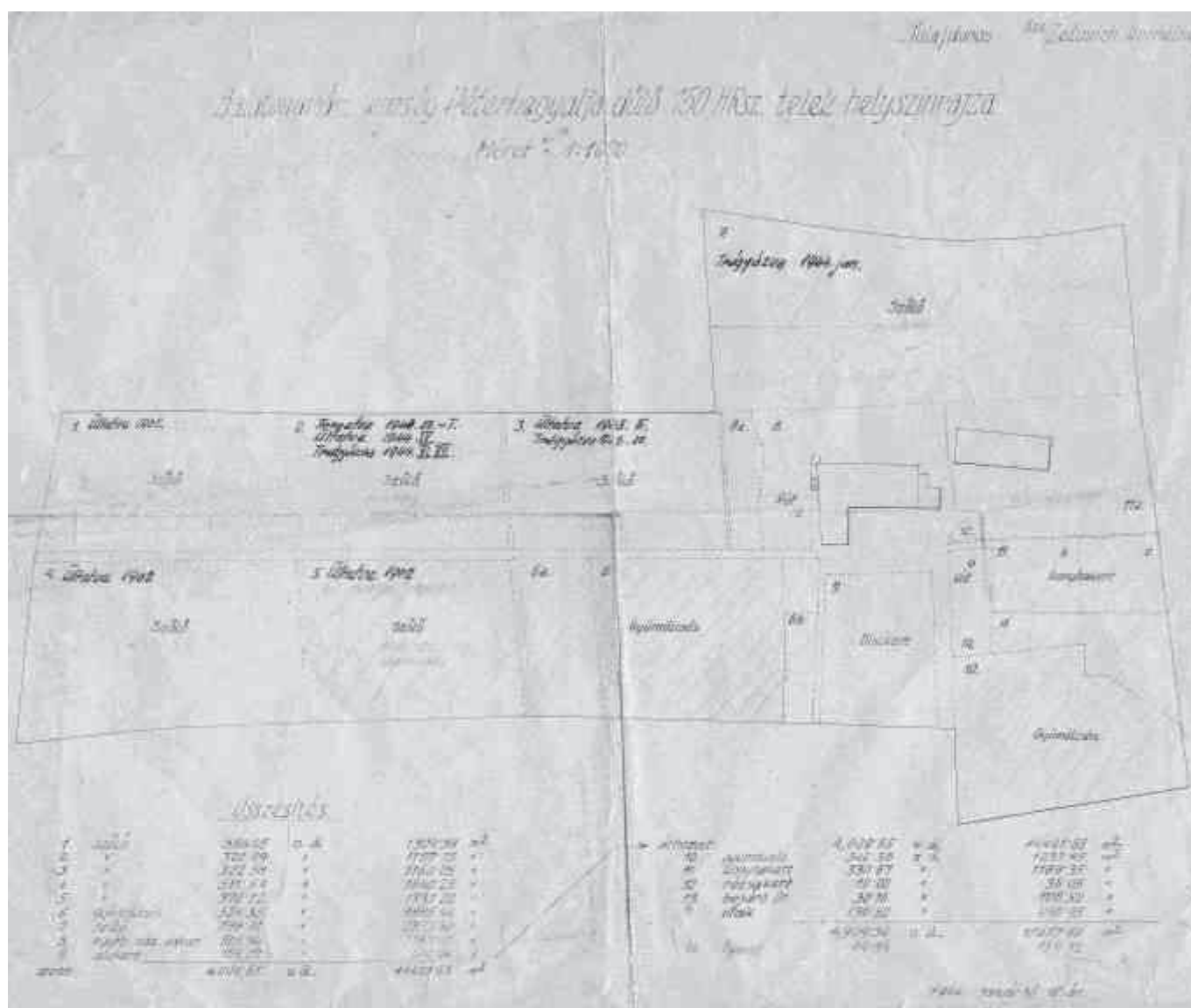
Ez a közel 17.600 m²-es terület és a rajta levő ház volt nagymamám birtoka, a szőlőtáblák és házak között elbújva, közel az Arácsi úthoz, de távol a szemtől. Megközelíteni sem egyszerű, aki nem tudja a járást, az biztos eltéved. Ha az utazó a református-temető mellett leereszkedik a Balaton utcához, ott megtalálja a Szőlők alja utcát (régén Péterhegy-alja utca volt a neve), és annak vége már a díszkertbe torkollik, amely ős fáival és virágaival a villát övezi. Már az ott lakók is kevesen tudják, hogy régén „Csolnok villa” volt a neve, mely a nagy földrajztudós Lóczy Lajos villájának szomszédságában állott. Senki sem emlékszik már, hogy ős fái mit rejtettek a betolakodók elől, mit rejtett, mi a titka e kis kúriának. De van múltja, és szeretné elmesélni a falai között lezajlott történeteket ...

Csolnok Ferenc, dr.

A birtokot anyai dédapám Dr. Csolnoky Ferenc¹, a veszprémi kórház igazgató főorvosa és egyben alapítója vette meg testvérétől Dr. Cholnoky² László veszprémi ügyvédtől 1900. augusztus 1-jén. Dédapámról az a hír járta, hogy a szegények orvosa volt. Mikor jól megérdemelt pihenését az arácsi birtokon töltötte, akkor sem tagadta meg a hozzáforduló bajbajutottaknak, hogy segítsen rajtuk. Hol egy bekötött kéz, egy kihúzott fog, de néha csak egy bátorító szó volt gyógyításának eredménye. Ezekért a „rendelésekért” sohasem kért, de nem is fogadott el pénzt, egy kedves köszönöm volt a legnagyobb dicséret, ha munkáját

siker koronázta. Dédapám halála után a kis birtokot nagymamám Zelovich Kornélné sz. Csolnoky Mária örökölte szüleitől. Nagypám, Zelovich Kornél³ a háború előtti időszak egyik kiemelkedő egyénisége volt. Korai halála azonban méltatlanul az elfeledettek sorsára juttatta. A villát nagymamám 1967-ben eladta, nem tudván fenntartani a házat, szőlőt és a kertet. Így a gondtalan, vidám és boldog nyarak számomra 16 évet jelentettek. Az első évekre csak elmesélésből és nagymamám naplójából emlékszem vissza. A későbbi évek történéseit – az 50-es évek közepétől – már saját emlékeim kútjából merítem a mostani kornak.

Az arácsi telek alaprajza

Nagymamám villája nem volt nagy, főleg nem mai szemmel. L-alakban terült el a ház nagyságához mérten hatalmas területen. Három és fél szobából állt, egy fedett és egy nyitott veranda ölelésében. Tartozott még hozzá konyha, fürdőszoba és természet-

sen pince és padlás – a gyermekek nagy öröme. Ha a ház nem is volt nagy, annál nagyobb volt a hozzá tartozó gyümölcsös, szőlő, veteményes- és díszkert. Ez volt maga a földi paradicsom, ahol a bújócskától a biciklizésig, a színjátszástól a pancsolásig mindent

lehetett csinálni. Aztán azok a zamatos szőlőfürtök és a gyümölcsfák pompázatos termései, mind-mind kínálták felséges gyümölcseiket nekünk és a hozzánk látogató vendégeknek egyaránt.

A „villa” és udvarának részlete

A házhoz egy vincellér ház is tartozott, a maga sajátos elrendezésével.

Hosszú ház, a szoba és a konyha bejárata is az udvar felől volt megközelíthető. Itt laknak még a mai napig is azok a kedves emberek, akik svábok lévén, a kitelepítés után menekültek ide, és találtak otthonra nagymamám házában. A lakás fejében ők gondozták a szőlőt, a gyümölcsöst, majd később egy-egy részt leválasztva, gyerekeiknek is itt építettek házakat.

A nagy fa árnyékában

A villa egy hatalmas gesztenyefa árnyékában bújik meg, amely védelmet adott autósoknak, bicikliseknek eső és vihar elől egyaránt. Magassága bőven túlnőtt a ház tetején. Ma is ott áll, vigyázva a gyermekkorom és az ősök emlékéért. A ház mindkét végében egy-egy hatalmas hársfa borult a háztetőre (ma is megvannak még), virágzaskor odacsalsva a méheket és bogarakat. Vihar esetén pedig speciális

lépteket utánzó hangjukkal, amint a háztetőt súrolták, ijesztgettek minket. Egyikük hatalmas ágára kötöttük fel a hintánkat, és lélegzetelállító bemutatóval borzoltuk nagymamánk idegeit.

A ház alatt egy hatalmas pince húzódott, mely két részből állt. A belső rész volt maga a borospince, a külső rész pedig prэшáz. A borospincében a hordók nagyságrendben sorakoztak a csántérokon, a dongákat minden évben diószínűre pácolták, míg az abroncsok piros színben díszlelegtek. Így feldíszítve, kimosva, tisztán várták az újév új nedűjét. A prэшáz a borkészítés minden egyéb kellékének helyet adott, voltak ott kármentők, kádak, prések, szőlődaráló, szűrők, sajtárok és lopók. Mindig izgalmas és érdekes esemény volt a pincelátogatás, főleg akkor, amikor Gábor bácsi megtanított bennünket, hogyan is kell a bort a hordóból elővarázsolni, azaz „kilopni.” Nem volt könnyű mulatság, ugyanis kellett a levegővel bánni, hogy a levegő helyett a beszívni kívánt bor kerüljön a lopóba.

De a pince hűtőszekrényként is szolgált, hiszen abban az időben még elektromos hűtőszekrény nem volt, és jeget sem szállítottak az Isten háta mögé. Így minden romlandó áru a pincébe került, amelynek legfontosabb tulajdonsága az volt, hogy télen-nyáron 10 °C-on tartotta hőmérsékletét. Ez volt a jó pince titka, sohasem melegebb, sem hidegebb. Délutánonként uzsonnára mindig jó pincehidedg kakaót kaptunk, vagy péntekenként tejfölt és túrót. Mert minden pénteken – fejükön egy hatalmas kosárral – a közeli sváb falvakból hozták a parasztasszonyok a friss tejfölt, túrót, vaját, nem kímélve lábukat az órákig tartó gyaloglástól.

Gyermeki fantáziáinknak a legnagyobb izgalmat a padlás jelentette, amely a ház teljes hosszában nyúlt el. A feljárat a zárt folyosóról volt, ami megnehezítette a feljutást, mert nagymamám azonnal észrevette, mire készülünk. Nem örült neki, ha a padláson kutakodtunk, mert por és piszok között játszottunk, ahelyett, hogy kint a jó levegőn ugrándoztunk volna. De a padlásnak megvolt a maga sajátos hangulata, mindig szűrt fény uralkodott fent, megnyújtva az ott lévő tárgyak árnyékát bizonyos zugok pedig teljes homályba burkolóztak. Kicsit mindig misztikus hangulat uralkodott el rajtunk, talán féltünk is, de mindenképpen vonzott a környezet. Szerettünk ott fent, mert akkor a hatalmas utazóládákból mindenféle kincseket, ruhákat, könyveket, fényképeket, iratokat varázsoltunk elő. Aztán beöltöztünk a régi ruhákba, és azonnal a régi korokban éreztük magunkat. Őszintén, örömmel kacagtuk egymást a különféle jelmezekben. Nagy

móka volt, szívemben a fenti emléket még most is nagy örömmel őrzöm.

A tornácon, „láblógatva”

A zárt veranda elsősorban rossz idő esetén volt a játszóhelyünk, de amikor vendégek voltak otthonunkban, akkor kiszorultunk a nyitott verandára. Azt is szerettük, ám ha fújt a szél, esett az eső, és főleg ha dörgött és villámlott, akkor féltünk kint, jobban szerettük a zárt helyiségek biztonságot adó védelmét. De azért szívesen játszottunk ott is, főleg amikor kiscicáink voltak, azokat pólyáztuk, etettük cumisüvegből, és próbáltuk altatni, sétáltatni, ahogy a nagyoktól láttuk a gyerekgondozást. Számunkra felejthetetlen örömet jelentettek ezek a játékok, de a cicák kevésbé kedvelték anyai gondoskodásunkat.

A szobák nyugati és déli fekvésűek voltak, ennek ellenére még nyáron is kellemes hűvöset adtak. Nem csoda, hiszen a ház falait az akkori építőmesterek egy méter szélesre építették. Ennek megfelelően az ablakokat széles párkányok díszítették, melyekre könnyen fel tudtunk ülni, sőt sokszor játszottunk is ott babáinkkal. Az ablakokon lévő fa spaletták nyáron elzárták az utat a betolakodó meleg elől, télen védték az épületet a fagytól. Így a szobákban is sejtelmes félhomály uralkodott, az esetlegesen pihenni vágyók nagy örömére.

A konyha és a spájz a ház északi oldalán állott, így nem volt annyira meleg nyáron sem, mert nem sütött be a nap. De adott elég meleget a konyha sarkában álló sparhert, amely a főzés, sütés mellett, meleg vízzel is ellátta a családot. Csodálatos egy szerzet volt, minden zugában egyszerre lehetett különböző dolgokat megfőzni és megsütni. Akkor még nem láttam ennek óriási praktikumát, de ma – gyakorló nagymamaként – mit nem adnék, ha egyszerre tudnék húslevest főzni, süteményt és húst sütni, kávét főzni, és mindezt a leoptimálisabb hőmérsékleten. Sütőjében csodálatos finom süte-

mények készültek, ilyen finomakat a mostani legmodernebb tűzhelyek sem tudnak elénk varázsolni. Vagy talán csak a gyermeki emlékezet csal meg? Mert a sparhert titka éppen abban rejlett, hogy a legnagyobb lángtól (sőt szabad tűztől) a legkisebb takaréklángig minden megtalálható volt rajta. Csak tudni kellett a titkát. És azt is, hogyan kell benne tüzelni, akkor mindent meghálált, és a legfinomabb ételekkel kényeztetett el minket. A sparhertben szőlő venyigével tüzelt nagymamám, mindig tudva a mértéket, hogy mennyi tüzelőt tegyen a tűzre. Hűvös nyári napokon kellemes meleget ontott magából, de nagy kánikulában nehéz volt mellette megmaradni. Emlékszem, a sparhert szélét sárgaréz borította, sőt sárgaréz törülközőtartó folyta körbe a vaskályhát a mindig éppen száradó konyharuhák „megelégedésére”. A sparhertet fekete speciális korommal tisztítottuk, hogy a főzés minden nyomát eltüntessük róla. A rézdíszítéseket pedig szidoloztuk, ezt minden főzés után el kellett végezni. A konyha takarítása és a sparhert tisztása is a gyerekek rutinja volt, bőven belefért az időnkbe, nem maradtunk le semmiről.

A terasz

A sparhert másik „feladata” pedig a kiscsibék keltetésekor vált fontossá. Nagymamám esténként egy nagy falárában a sparhert alatt altatta a kotlóst a kiscsibéivel. Még most is hallom a csibék motozását és az apró pi, pi hangokat, ahogyan egymással, illetve anyjukkal „beszélgettek”. Aztán a „szigorú” anyai figyelmeztetésre a „beszélgetés” is abba maradt, és a falárában hamarosan csend lett. A sparhert adott annyi meleget, amennyire a csibéknek szükségük volt, nappal pedig a meleget adó napon sütkéreztek.

A konyhából hátrafelé is volt a háznak egy ajtaja. Ha itt lépett be a látogató, akkor balra a spájzot, jobbra a konyhát és szemben egy kis személyzeti

szobát talált. A kis félszobát a háború után már kamraként használtuk, itt tárolva a nagyobb edényeket, süteményeket, amelyek már nem fértek el a máshol. Ez az ajtó egy nyitott árkádba torkollott, ahol nagymamám a zöldségek, húsok, gyümölcsök tisztítását végezte, mert a fakorlát egyben konyhapultként is szolgált, segítségére a konyhai személyzetnek. Így a piszkosabb munkát kint lehetett elvégezni, ezzel is megkímélve a konyhát a nagy szeméttől. A gazdasági bejárattal szemben volt a csirkeol, nagymamám minden szombaton este innen válogatta ki az éppen rántani való csirkék valamelyikét. Én nagyon szerettem a kopasznyakú csirkéket, és bizony jó párszor elengedtem a nekem kedves csirkék közül azokat, amelyek éppen a konyhakés alá kerültek volna, – nagymamám nagy mérge. Haragudott rám ezért, de gyermeki szívem a praktikumot nem értette, csak azt, hogy a kedves csirkéből leves készül. Másnap aztán az, vagy egy másik csibe mégis a kés alá került, majd a bugyogva forró vízbe, hogy a kopasztást könnyen el lehessen végezni. Az ázott csirkeotoll sajátos szaga a kinti tisztítás miatt nem a konyhában ült meg, hanem az árkád alatt. A speciális szagot a balatoni tájra jellemző északi szél hamarosan kiszellőztette, így nyoma sem maradt a csirkepucolásnak.

Úton a konyhába (ból?)

Ha már a konyháról beszélünk, meg kell említenem azt, hogy az akkori háztáji gazdálkodás a modern mai szóval élve tényleg környezetkímélő volt. Nem volt szemét, szemetes és szemétszállítás, minden hulladék felhasználásra került. A konyhai szerves hulladék a trágyadombon végezte, amelyet aztán tavasszal a zöldségeskertbe forgattak be. A fa, papír és egyéb hulladékokat elégettük, műanyag nem lévén minden folyékony anyag üvegpalackokban sorakozott a spájzban, aztán az üres üvegpalackok a padlásra kerültek a későbbi felhasználásu-

kig. A tejet tejeskannában vettük kezdetben háztól, később pedig üvegekben árulták a kis szatócsboltban. A terményeket zsákokban tároltuk, így nem volt semmi, amit el kellett volna dobni. Mindenesetre egészségesebb környezetben éltünk, még akkor is, ha nem volt az a nagy árudömping, ami ma rendelkezésünkre áll.

A gazdasági épületek

Az árkád alatt volt a fászinca és a végében egy betontetős kis épület, egyéb célok használatára. Innen csodálatos panoráma nyílt a szemközti Péter-hegyre, és a szőlődombok lankáira. Nekünk, gyerekeknek a kis helyiség különlegesen kedvelt volt. Tetejéről csodálatosan lehetett leugrálni, mert magassága kb. 2 méter volt, így próbálva ki bátorságunkat és tornamutatványunkat. Szerencsére a felnőtt szem elől is rejtve volt e hely, így talán utólag is megbocsátja nagymamám ott az égi lakásban, gyermeki „rosszalkodásunkat.”

Ha már a gazdasági ajtón kijöttünk a birtokra, akkor ennek leírásával folytatom nyári kalandjaimat. Mert az igazán fontos dolgok nem a házban, hanem kint történtek.

Szüret a gyümölcsöskertben

A konyhai kijáráttal szemben volt az un. felső gyümölcsös, tele cseresznye, meggy, körte és sárgabarack fákkal, és a konyhaajtót szinte takarva körben álltak a mogyoróbokrok. Közepükön csendben meghúzódva egy kanalas-kút szomorkodott, amelyet már régen nem használtak, mert a rozsdás alapos munkát végzett rajta. A mogyoróbokrok tövében a venyigekunyhó kapott helyet, amelyet Mihály bácsi készített szőlővenyigéből és ott tárolták a sparhert-hez szükséges száraz venyigéket. Igazi szűnyogfészek volt, ha már a kunyhó felé közelítettünk, lehetett hallani a milliányi szűnyog döngését. Mégis – főleg esős időben – kedvenc játszóhelyünk volt, már nem emlékszem arra, hogy nem csíptek a szűnyogok, vagy minket nem érdekelt a csípésük, de nagyon szerettük ezt a helyet.

A felső gyümölcsöstől kezdődött aztán a szőlőültetvények sokasága. Hat nagy vágó szőlőültetvényünk volt, ebből három vágó rizling, két vágó vegyes ültetésű, és egy pedig a csemegeszőlőnek adott helyet. A vágókat utak választották el egymástól, ahol remekül lehetett biciklizni. A szőlő teteje majdnem az Arácsi utat érte el, felette már csak egy kis búzatábla sárgállott. Ennek megfelelően a szőlőút lejtős volt, így biciklitanulásra, majd később biciklizésre alkalmasabb helyet alig találhattunk.

A szőlőben

Mostani felnőtt eszemmel fogom csak fel, hogy milyen nagy kincs volt a birtokunkban. Hiszen abban az időben harc ment minden egyes szőlőtőkéért. A TSZ tagosítás a 60-as években folyt a legádázabban. Bizony nagy szerencse kellett ahhoz, hogy kikerüljünk a hatóságok látóköréből. Még ma sem értem, hogy miért nem vették el a szőlőnket, mikor nagymamám erdejét viszont tagosították. Sok-sok emberi tragédia fűződött ehhez a korhoz is, hiszen önként és dalolva senki sem adta a földjét, viszont a sok hajtóvadászat és lelki, néha fizikai terror, sok emberéletet követelt. Nagymamám legjobb barátnője – Polacsek Árminné, Ancsa néni – is az üldözésnek lett áldozata.

Ha meguntuk a kerékpározást, akkor szőlőt, őszibarackot majszoltunk, folyt a kezünkön az édes nedű, a darazsak nagy örömére. Persze a gyümölcsöket nem mostuk meg, ezért mindig szidást kaptunk, de soha semmi bajunk nem lett. Hol voltak akkor még a veszélyes permetszerek? Legfeljebb rézgáliccal és kénnel permeteztek, amit pedig a savanyú uborka, őszibarack eltevéséhez is használtak. Ma is a bortartósítás egyik alapanyaga a kén, szúrós szaga miatt nem kedvelt és köhögésre ingerel, de ennél jobb csírátlanító szer kevesebb akad. Ha „véletlenül” mégis megmostuk az éppen érő fajtát, akkor is a hatalmas fémhordóban, amiben az esővizet gyűjtöttük. Ez volt a levelibékák kedvenc lakóhelye is, nem beszélve a fák, virágok szélfútt szirmairól és leveleiről, amelyek itt kötöttek ki. Nem volt éppen a legtisztább víz, de nekünk ez „esett az utunkba”.

Látod, apa, ezt így kell ...

Ám a szőlővágók nem csak biciklizésre, hanem számháborúzásra is kitűnő helynek bizonyultak. A tőkék között megbújva nehezen tudtuk egymás számát leolvasni, nagyon bele kellett bújni a tőkékbe ahhoz, hogy átláthassunk rajtuk, ezáltal megpillantva az óvatlan játékos számát.

A házzal szemben, a bejáratí útól jobbra volt a díszkert, tele csodálatos fenyőkkel, cserjékkel, bokrokkal és különleges gyümölcsfákkal. A díszkert egyik oldalában állt – mint egy szomorúfűz – egy feketeszeder fa. Csodálatos, mézédés gyümölcsét nagyon szerettük, és azt is, hogy el lehetett rejtőzni az ágai alatt. Csak az volt a sajnálatos, a szóban forgó gyümölcs olyan „potyogós fajta”, ezért több szederfolt volt a ruhánkon, mint ahány szeder a gyomrunkban. Ennek felmenőink nagyon nem örültek, mert a szederfoltot a ruhából kimosni nem, vagy csak igen kemény munkával lehetett. Ezért az előmosás feladata ránk hárult, és ez mindig levont egy részt a mulatságból.

Díszkert 1

A díszkert másik oldalát egy hatalmas és gyönyörű formájú fenyő uralta. Ágai épségben hajlottak a földre, segítve bennünket a megmászásához. Könnyű volt a lépcsőfok szerű ágakon felfelé törni, mert nem voltak közöttük nagy hézagok. Még a kevésbé ügyes famászó is bátran nekiindulhatott a kalandos útnak, mi pedig az ügyesebbek és nagyobbak pillanatok alatt fent tornáztunk, és kiabáltunk le nagymamánknak. Szegény ijedtében azt sem tudta mit szóljon, inkább megvárta, míg lejövünk, a szidás utána következett. A fa tetejéről csodálatos kilátás nyílt a tóra, a Tamáshegy és Péterhegy lankáira. Szerettünk ott fent kuksolni még szélben is, mert élveztük a hajladozó ágakat magunk alatt.

A díszkert végében egy különleges gyümölcsfa, a berkenye állt, mint ahogy ma is ott áll mementóként, emlékeztetve a régi időkre. Zamata és állaga a naspolyáéra emlékeztet, de íze talán édesebb annál. Kisebb gyermekkoromban nem nagyon szerettem a berkenyét, de később fanyar íze miatt megkedveltem. Bevallom, azóta sem ettem, mióta a ház és a kert kikerült a gondozásunk alól.

Díszkert 2

A bejáratí útól balra volt az alsó gyümölcsös, szintén a gyümölcsfajták arzenálját vonultatva fel. Emlékszem, egyszer – talán meggyeszedés alkalmával – Terivel ketten álltunk a létrán, ami felborult velünk, de kiborult a nehezen szedett meggy is. Mi valahogy ügyesen még a dőlő létráról le tudtunk ugrani, de a kosarat már nem tudtuk elkapni, így minden odaveszett, amit addig szedtünk. Nem kaptunk érte dicséretet, de annak örültek, hogy mi baj nélkül a földre jutottunk.

Az alsó- és felsőgyümölcsös is kedvenc játszóhelyünk volt. Már nagyobbacska lehettünk, hiszen mindannyian olvasó „emberek” voltunk, amikor a „színházasdi” játék vált kedvenc szórakozásunkká. Sok mesét, gyerekregényt olvastunk, és ezeket szerettük volna előadni, eljátszani. Mivel fiatalabbak is voltak köztünk, a Grimm mesékre esett a választásunk ezért ezeket „dramatizáltuk” először. Talán legelső előadásaink egyike a Piroska és a Farkas volt. Erre azért emlékszem pontosan, mert színjátészó körünket a felnőttek is figyelemmel kísérték és örültek, ha valamiben segíteni tudtak. Így készültek el nagy gonddal a díszletek, a jelmezek, a függöny és minden olyan kellék, amely éppen ahhoz a darabhoz kellett. A farkas jelmez Teréz néni vágta, ragasztotta, festette nekünk. Gyermeki szememnek a legcsodálatosabb volt, még máig is látom lelki szemeim előtt a farkas hatalmas száját, amint fehér fogaival éppen harapásra készül. Ezért emlékszem az egész előadásra is.

Természetesen a színházhoz színpad, függöny és jegy is tartozott. Ezeket is mind mi készítettük, a jegyeket sorszámoztuk. Az előadást meghirdettük a falu aprajának és nagyjának, – és talán ma egy kicsit hihetetlennek tűnik, – de sokan voltak kíváncsiak a produkciónkra. A nézőtér székeit felnőtt segítséggel és barátok, ismerősök közreműködésével hordtuk össze, gondosan megtervezve, hová ál-

lítsuk azokat. Szempont volt, hogy lehetőleg mindenhol jól lehessen látni a színpadot. Elmondhatom, hogy mindig nagy sikerünk volt, nagy tapsal és némi csokoládéval jutalmazta a hallgatóság az előadásunkat. Ebben a szervezés, a felolvasás, a dramatizálás szerepe rám jutott. Szigorúan számon kértem a „színészeket” a szerepüket, délutánként fel kellett ezeket mondaniuk, nem kis veszedelmet gerjesztve ezzel. Persze a többiek fel voltak háborodva, hogy én nem szerepelek, nem kell szerepet tanulnom és játszom a főnököt. Ebből minden délután csetepaté lett, hamarosan azonban kiderült az ég, mert abban megegyeztünk, hogy mindenkinek tetszik az ötlet, és senki sem akar lemondani a szereplésről. A kezdeti sikereket aztán további előadások követték, már igazi komoly tinédzserek voltunk, amikor felhagytunk a színjátszással.

Ha a ház mellett a vincellér ház felé vesszük az utat, az udvar jobb oldalán, az alsó gyümölcsös előtt volt a zöldségeskert, tele mindenféle finomsággal. Akkor még nem volt locsolótömlő, hogy a kerti csapba illesztve adja a vizet a szomszédos zöldségeknek. Az út mellett állt – ma is ott áll még, de nem használják – egy másik kanalas-kút, amely az egész kerthez szükséges vizet adta. Bizony az esti locsolás a mi feladatunk is volt Erzsébet néni vezénylete mellett. Minden este el kellett végezni, kivéve persze, ha esett az eső. Ha visszagondolok arra, hogy alig voltunk 12-13 évesek, de már elvárták tőlünk, hogy fejenként két vödör (egy vödör kb. 8 liter vizet tartalmazott) vizet cipeljünk le a kertbe, sok-sok fordulóban, kicsit büszke vagyok magamra még utólag is. A locsolási munkálatokat mindig felosztottuk magunk között, volt aki „hajtotta” a kutat, mert nem volt motor vagy egyéb eszköz, ami a vizet a felszínre hozta volna. A kút kis kanalakból álló, folyamatos szerkezetből állt, amit egy hajtókar segítségével üzemeltettünk. Mivel a locsolás sok vizet igényelt, a kutat állandóan hajtani kellett. A felhalmozódó víz egy favályún keresztül egy betonkádba folyt, ahonnan ki kellett azt merni vödrökkel. Ez volt a másikunk feladata. Harmadikunk és a többiek pedig a vödröket cipelték. Nem volt könnyű munka, ha visszagondolok rá, de nekünk mindig segíteni kellett, akkor is, ha nem volt kedvünk hozzá, vagy ha ennél sokkal jobb szórakozást is el tudtunk volna magunknak képzelni. De a „muszáj” nagy úr, nem volt apelláta, csinálni kellett. Akkor tanultam meg, hogy a kaláka munka értéke milyen sokat jelent. Nem lehetett volna egy ekkora kertet fenntartani és ápolni, ha nem segített volna mindenki. Ezt mi gyerekek is tudtuk, és az

időnkbe bőven belefért, csak kedvünk nem volt mindig hozzá. Jutalmul mindig friss paradicsomot, paprikát és saját füstölésű sonkát ehettünk, friss kenyérrel, amit mindig a vincellér ház küszöbén fogyasztottunk el, mert ott, és úgy ízlett a legjobban.

A vízhúzás alkalmával időnként egy mosóteknőt (nagy méretű, bőven elfértünk benne akkor) telihúztunk vízzel, kitettük a napra melegedni és abban lubickoltunk. Ha nem volt kedvünk lemenni a Balatonra fürdeni, akkor a pancsolásnak ezt a módját választottuk. Nyugodtan spriccelhettünk, ki-be léphettünk a teknőbe, legfeljebb a víz lett egyre piszkosabb, de semmiben kárt nem tettünk, így mindig szülői mosoly kísérte tevékenységünket. Persze a pancsolás végén a teknőt ki kellett mosni, mert a következő mosáskor már tisztán kellett várja a szennyes ruhákat.

A heti tevékenység egyik legfontosabb eleme a nagy- vagy kismosás volt. Mivel a hét minden napja pontos idő- és munkarendi beosztás szerint múlt el, így ez a munka mindig hétfőre esett. Nem véletlenül választották ezt a napot, hiszen vasárnapról mindig maradt annyi meleg étel, hogy hétfőn is kiszolgálták az éhes gyomrokat. Így korán reggel már nekikezdhattunk a munkának, ami egy egész napi elfoglaltságot jelentett. Ha nagymosás is volt (azaz ágynemű, asztalnemű, törülköző is sorra került), akkor késő délután lettünk kész. Minden koszos holmit kézzel dörzsöltünk, az ágyneműket és fehérneműket kifőztük, majd jött a keményítés és fehér ruhák esetén a kékítés. Elvárták, hogy legalább háromszor öblítsünk, kint a kút mellett, hideg vízben. Amint a ruha már megszáradt annyira, hogy éppen vasalható volt, akkor még a vasalás is az aznapi feladatok közé került. Villanyvasalónk csak később lett, így nagymamám szenes vasalóval simíttatta ruháinkat, szekrény-készre. Ha most visszagondolok rá, bizony a fenti munka, víz és mosógép nélkül nehéz és időigényes feladat volt. Ma a csodálatos automata gépekkel mindez könnyen elvégezhető.

A biciklitanulásról fentebb már írtam, arról azonban nem tettem említést, hogy a „bicikliút” vége pont a baromfiudvar és disznóól kerítésénél ért véget. Volt is nagy ricsaj, kiabálás, hangzavar, amikor a biciklivel nem tudván megállni, a baromfiól vagy a disznóól kerítésében landoltunk. A nagy ribillióra persze a felnőttek is kifutottak, és jól megszidtak minket. Akkor tanultam meg, hogy persze féltettek minket, gyerekeket, de az állat mindennél fontosabb volt. Ők jelentették a család

megélhetését, az ennivalót és a jövőt. Ha az állat elpusztult, akkor ennek az egész család látta a kárát.

Körüljárva és bemutatva a házat és a kertet, innen már kifelé tekintünk a falu és a „telep” irányába. Telepnek hívták Balatonfürednek a nyaralóvendégek által látogatott részét. Itt található a Szívkórház, a Horváth-ház, a strandok és éttermek arzenálja. Ahogy nagyobbak lettünk, úgy lett nekünk is egyre szűkebb a saját házunk és kertünk, és vágytunk más terület meghódítására is. Egyre több olyan feladatot kaptunk, amit már önállóan kellett végrehajtanunk. Így a bevásárlás, és pár éven keresztül a kecskelegeltetés volt a napi munkánk, de emellett mindig maradt annyi időnk, hogy lemenjünk a Balaton partra fürdeni, játszani, később pedig ártatlan gyermekszerelmek is szövődtek e kiruccanások alkalmával. Persze a szülők ezekről a randevúkról nem tudtak, ezek már a mi „felnőtt” titkaink voltak.

Füred és a Tihanyi-félsziget a Péterhegyről

A kecskelegeltetés gyermekkori élményeim közül is az egyik meghatározó volt. Minden este, úgy szürkület kezdetekor elvittük a kecskénket egy olyan helyre, ahol még érintetlen, jó tuskés bokrok közül válogathatott, a mindig éhes és alapjaiban nagyon megbízhatatlan állat. A kecske nyakában egy vaslánc lógott, ami egy nagy karikában végződött. Napközben ezzel a vasláncsal és karikával volt kikötve egy karóhoz. Volt, hogy hozzánk dörgölődött, úgy kedveskedett, de volt, hogy majd elrántott minket, alig tudtuk megfékezni. Egy ilyen alkalommal, amikor azt gondoltam, hogy éppen „jó napja” van, a lánc végén lévő karikát a nyakamba akasztottam, mert untam állandóan tartani. De isten tudja miért, a kecske megvadult, és elkezdett rohanni egy másik bokor felé, engem hason húzva maga után. Valószínűtlenül hosszú időnek tűnt, míg végre valaki meg tudta fékezni a rohanó álla-

tot, de a térdem, a hasam, és a kezem bánta a kecske kiszámíthatatlan viselkedését. Persze otthon kaptam az esztelen cselekedetemért, de nem esett jól, mert minden tagom fájt, és szerettem volna egy kis vigasztalást. Ma már tudom, hogy így védtek meg az esetleges későbbi balesetektől.

Fürdeni, strandolni általában a „piócásnak” nevezett szabad strandra jártunk. Ez nem volt messze a házunktól, biciklivel hamar oda értünk, de ha többedmagunkkal mentünk, akkor inkább gyalogoltunk, mert így is hamar elröpült az idő. A piócás strand a mai Kisfaludy strand helyén állt, nem strand volt a szó igazi értelmében, hanem egy nyiladék a nádas között, amit a halászok vágtak ki maguknak. Ott tartották a csónakokat is, amit mi is használtunk, persze az ő engedélyükkel. A tónak csodálatosan tiszta vize volt, akár inni is lehetett belőle, csak a bemenetelkor kellett vigyázni, mert a mocsaras, vizes talaj tényleg a piócák kedvenc tartózkodási helye volt. Mindig nagy sebességgel gázoltunk bele a vízbe, így megúsztuk a piócacsípést. A kivágott nádrészt száraz náddal terítették le, így volt hol szárítkoznunk és napoznunk. Később már egy öltözőkabin is rendelkezésre állt, csodálatos komfortérzést biztosítva számunkra.

Hármasban a nádasban

De többször előfordult – főleg ha ismerős ült a pénztárban, és így nem kellett fizetnünk a belépőért –, hogy az Eszterházy strandra mentünk lubickolni. Ez szép, rendezett strand volt, hatalmas jegenyefák árnyékában. Ma – összenyitva az akkori pártüdülőt – még hosszabb és tágasabb lett, a csúszdától a strandlabdán át, a vízi bicikliig minden megtalálható. Öltözőszekrények és kabinok is rendelkezésre álltak, mi azonban ezeket nem vettük igénybe, hiszen akkor még a lopás nem volt „mindennapos” eset, és nem volt semmi olyan értékünk a ruhákon kívül, amit őrizni kellett volna. A strandon állt egy

nagy óra, amely a strand minden zugából látható volt, így pontosan tudtuk, hogy hány óra van, és azt, hogy mikor kell hazaindulnunk. Néha „elnéztük” az időt, ha jó társaság, vagy egy csinos srác tűnt fel a láthatáron. Ilyenkor még a késésért járó rosszallást is inkább bevállaltuk.

A hidegfürdőben

Ha már a bevásárlásról szó esett, el kell mondanunk, hogy az arácsi kis szatócsboltban mindent árultak, ami az akkori háztartáshoz kellett. Az élelmiszertől a tűig, cérnáig, de még lábosokat is. Boross bácsi mindenkit ismert, és tudta, melyik gyerek, melyik családhoz „tartozik.” Ennek megfelelően látott el bennünket áruval és írta be a kis könyvbe a tartozást. A pénz kifizetése a felnőttek dolga volt, Boross bácsival ők rendezték az egyenleget. A friss kenyeret általában délután szállították, ezért külön el kellett bicikliznünk. Már jóval 4 óra előtt oda kellett érniünk, hogy biztosan kapjunk a friss, illatozó, meleg kenyérből. Mivel ott volt jóformán a falu minden apraja, így remekül szórakoztunk a kenyeres-autó megérkezéséig. A bolt mellett volt a

posta, annak oldalában egy vaskorlát, csodálatos tornamutatványok és csúszkálások helyszíne. A szatócsbolt reggel 7-12 óráig és délután 4-7 óráig volt nyitva. A nagy melegben zárva tartottak, mert ilyenkor mindenki lepihent.

Ha valamit nem kaptunk meg az arácsi boltban, akkor mentünk tovább. Nem adtuk fel a reményt, hogy megszerezzük azt, amit kértek tőlünk. Biciklivel minden gyorsan megközelíthető volt, autós forgalomról pedig gyakorlatilag nem beszélhettünk. Így lementünk az arácsi állomás melletti ABC-be, ha ott sem jártunk sikerrel, akkor a szív-kórházhoz vezető úton (régen Esterházy, ma Tánicsics Mihály utca) lekerekézve, a füredi Horváth ház aljában található nagy csemege boltot látogattuk meg. Ez a bolt az akkori viszonyok között kiemelkedő és bőséges áruval szolgált, rendezett és tiszta pultjai csábítóan hatottak ránk és az odalátogatókra. Amint beléptünk a boltba, a frissen darált pörkölt kávé illata csapott meg, aztán a friss kenyér és péksütemények illata is elbódított minket. Itt általában megkaptuk azt, amit kerestünk. Ez az exkluzív csemege bolt nem az olcsó áruk boltja volt, de a válogatott áruhoz válogatott közönség is tartozott, és ezt valahogy akkor is éreztük. Talán ezért szerettünk oda járni, vásárolni.

A sok biciklizésnek egy átka volt, hogy akkor még a falusi utcákat főleg az állatok uralták, és azokon belül is főleg a libák. Behajtani a libák közé kockázatos vállalkozás volt, mert a gúnár úgy meg tudta kergetni az embert, még ha biciklis is volt az illető, hogy igen csak tekerni kellett, hogy ne érjen utol. De még így is előfordult, hogy egy-egy gúnár elért bennünket, és jól megcsípte a vállunkat, mindig hatalmas kék foltot hagyva maga után. De ha nem a libák, akkor a kutyák kergettek meg sokszor bennünket, szintén egy-két harapásnyom emlékeztetett a nem éppen szeretetteljes találkozásra.

Estefelé, mikor az Úrangyalára harangoztak, mindig megcsodáltam a Koloska-völgy legelőiről éppen hazatérő teheneket. A hegyről leereszkedő pára összekeveredett az állatok bőrének kigőzölgésével, és a tehenek által felvert porral, sajátos hangulatot adva a lemenő nap fényének. Ez a látvány mindig megragadta a figyelmemet, és máig emlékezem a lenyugvó napkorong különleges szépségére. Elöl ment nagy kolompjával a bikaborjú, őt megelőzni nem lehetett, nem engedett vezető szerepéből. Hátul a csordás nagy ostorcsattogással terelte az esetleg eltévedt állatokat. Addigra a parasztházak kertajtói már nyitva voltak, várva a te-

henek hazaérkezését. Mindig nagy érdeklődéssel figyeltem, hogy honnan tudják, vajon melyik az ő házuk. Ahogy kérődzve, nyugodt léptekkel, tele tőgygel befordultak az udvarokra, a gazdasszonyok már fejésre készen várták őket, kezükben a tejes sajtárral.

Na, lássuk csak, minden megvan még?

Ha már a falu főutcáján sétálunk, ott, ahol az utca emelkedik, egy kis domb tetején, az arácsi katolikus templomra esik tekintetünk. Ma is ott áll, vigyázva a falu békéjére és nyugalma. Ha az állomás felől érkeztünk, akkor is, de ha Csopak felől, akkor is, mindig a templomtorony volt az első, amit megpillantottunk.

Mindig melegség fogott el erre a látványra, mert úgy éreztem, „hazaértem”. A templomot minden vasárnap látogattuk, hiszen elképzelhetetlen volt abban az időben, hogy valaki ne tisztelje meg az Úr napját. Imádkozni, az Úr napját megszentelni, és egyáltalán az Uristent tisztelni és szeretni valójá-

ban nagymamánktól tanultuk meg. Abban az időben ez még – főleg vidéken – benne volt a „levegőben” is, tehát nem kellett nagy unszolás, rábeszélés, hogy mi is a templomba járók számát növeljük.

A vasárnap reggelek különleges hangulata már kora reggel szétáradt a levegőben. Minden vasárnap reggel Gábor bácsi fűzfaseprűjével gyönyörűen tisztára septe az egész udvart. Így a kert és az udvar is ünnepi díszbe öltözött. Az izgatott ajtócsapódások, időnkénti kiabálások és a készülődés egyéb neszei, izgalmai mind az ünnepnapot idézték. Mihály bácsi már a gádor alatt fente borotvakését, és a lavórban odakészített tiszta víz hívogatóan készen állt arra, hogy megmosdjon benne. Aztán egy kis tükörben ellenőrizve tevékenységét, először arcát borotvahabbal kente be, majd az élesre fent borotvával megborotválkozott, megmosdott, és felvette legszebb ünnepi ruháját. De előtte még akkurátus mozdulatokkal tükörfényesre pucolta fekete csizmáját, hogy még a légy is elcsúszott rajta. Piszkos cipővel belépni az Isten házába, főben járó bűnnek számított. De így tettek a többiek is, természetesen nekünk, gyerekeknek is mindig a legszebb ruhánkat kellett felvenni. Ez utóbbi feladat, a lányoknak nem esett nehezére.

Nagymamám a reggeli fél 8-as misére ment mindig, hogy mire mi 12 körül hazaérkeztünk a templomból, az ebéd készen legyen. Most értem meg, milyen áldozatot hozott értünk ezzel is.

A második misére először 10 órakor harangoztak, figyelmeztetve az esetlegesen késésben lévőket arra, hogy a mise egy óra múlva elkezdődik. A második figyelmeztető harangozás fél 11 órakor volt, ekkor már indulni kellett, ha nem akartunk elkésni. Pontosan 11 órakor harangoztak harmadszor, ez már a mise kezdetét jelentette. Ilyenkor még futva be lehetett érni, de később érkezni nagyon nem illett, mert hamar megszólalt az ember. A gyerekeknek a padsorok előtti rész volt fenntartva, ahol állva kellett végighallgatnunk a misét. Bizony sokszor nagyon untuk, mert akkor még a szertartás az oltár felé fordulva latinul folyt, amiből egy szót sem értettünk. Emiatt gyermeki gondolataink elkalandoztak egy-egy képen, főleg a stációk képei ragadták meg figyelmünket. Eltűnődtünk azon is, hogy a bevetődő napsugár hogyan halad egyik képről a másikra, mindig más részletet emelve ki. Így a képek mondanivalója is állandóan változott. Aztán ez az óra is hamarosan elrepült, és mi rohantunk haza, mert otthon már várt minket a gőzölgő finom leves és egyéb finomságok, amelyek még tovább emelték a vasárnap ünnepi fényét.

Vasárnapokon nem volt szabad dolgozni, hiszen az Úr napját pihenéssel kellett megszentelni. Az ünnepi ebéd elkészítésén túl, mindenki pihenni, kikapcsolódni vágyott, ki-ki a saját szokása szerint. Volt, aki pihent egy árnyas fa alatt, nagymamám a hűvös szobában könyvet olvasott, Erzsi néni és Gábor bácsi pedig felöltötték legszebb ruhájukat, és délutánonként lesétáltak a telepre, fagyaltozni, barátokkal találkozni vagy csak a Balaton vizét nézegetni. Ha mostani eszemmel végiggondolom, bizony nem volt ez változatos nyári program, és talán még unalmasnak is tűnhet a mai kor emberének, hogy mindig ugyanaz a hely adta a kikapcsolódást. Arra, hogy valahová elutazzanak, gondolni sem lehetett. Mi lett volna akkor a zöldségekkel, gyümölcsökkel és főleg az állatokkal?

Én mégis azt gondolom, boldogok voltak. Tudták, ez az életük, és teljes megelégedettségben éltek. Szerintem boldogabbak voltak, mint ma azok, akik ugyan körbeutazzák az egész világot, de a kék madarat mégsem találják meg.

A ház és a környék bemutatása után ismerkedjünk meg házban lakó, ott nyaraló vagy oda látogató emberekkel. Először is nagymamámat szeretném bemutatni, aki mint gazdasszony nem csak nekünk, de a hozzánk látogatóknak, nyaralóknak is igyekezett a kedvében járni. Melegszívű, halk szavú, mindig mosolygós kedves lénye mindenkit elbűvölt. Emellett kitűnően rajzolt (Glatz Oszkár tanítványa volt), művészettörténeti, irodalmi, zenei jártassága okán is a társaság központi alakja volt. Mikor a falu főutcáján megjelent, mindenki nagy tisztelettel köszöntötte a „Méltó”⁴ néni, és Ő mindig hálás mosollyal és egy-két kedves szóval viszonzta az üdvözléseket. Azt hiszem ezek után természetes, hogy sokan fordultak meg nálunk, vállalva az esetleges kényelmetlenségeket, gyermeki rosszkodásunkat.

Cholnoky Jenő és Arácsón

De mielőtt a jelenkor nagyjait állítom előtérbe, meg kell emlékeznünk azokról a nagy elődökről is, akik az arácsi ház nagytiszteletű vendégei voltak még a II. világháború előtti időkből. A felsorolásban olyan emberekre hívom fel a figyelmet, akiket talán a mai kor embere már nem is ismer, de tudományos munkásságukkal, emberségükkel, és becsületes helytállásukkal a kor nagyjai között tartották őket számon.

Elsőként a Cholnoky család tagjait mutatom be, akik többsége a háború előtt már elhunyt, de tehetségükkel, fényükkel és főleg bohémságukkal meghatározói voltak az akkor társadalmi életnek. Először Cholnoky Viktor⁵ és László⁶ írókra emlékezem, akiket nem volt szerencsém ismerni, de a családi történetek, anekdoták központi figurái voltak. Mindkettőjüket kiemelkedő írói munkásságuk révén az irodalomtörténet nagyjai közt tartják számon, de elvitathatatlan, hogy bohém, önsorsrontó életükkel a család fekete bárányaiként írták be magukat a családi krónikába. A balatoni vidék szépsége és kisugárzása mindkettőjüket megigézte, novelláikban, regényeikben vissza-visszatérő témaként idézve azt. Cholnoky Jenő⁷ földrajztudóst a ház napi vendégeként üdvözlötték, hiszen Teleky Pál és Lóczy Lajos barátja sokat tartózkodott Füreden, tanulmányokat is írva a balatoni táj földrajzi adottságairól és szépségéről.

Jenő bácsival, munka közben

Nagymamám unokatestvére anyai ágon Bohuniczky Szefi⁸ író, ha ritkán is, de emlékeztet látogatója volt házunknak. Az „Otthonok és vendégek” című könyvében meleg hangon emlékezik meg nagymamámról, és az együtt töltött szép napokról. Több alkalommal én is vendégeskedtem nála budai otthonában. Alakjára és arcára nem emlékszem, de arra igen, hogy mindig kellemes illat

csapott meg, amint beléptünk hozzájuk. Nem kellett nagy képzelőerő ahhoz, hogy tudjam, finom süteményekkel várnak bennünket.

Csolnoky Ferencné, Bohuniczky Irén

Nagymamám szoros baráti köréhez tartozott ifj. Chorin Ferenc⁹ és családja. Chorin Ferenc testvére, Söpkéz Sándorné révén, mi gyakori vendégei voltunk a Chorin és Söpkéz családoknak. Söpkéz Sándor¹⁰ nagyapám legjobb barátja, szintén műegyetemi tanár volt. A rózsadombi Ervin utcában laktak saját villájuk felső emeletén, mert a háború után a házat államosították, és több lakót betelepítettek hozzájuk. A családi legendáriumból tudom, hogy Chorin Ferenc volt az egyike azoknak, akik Horthy Miklóst portugáliai számkivetésében haláláig segítették. Ezt a tényt többen próbálták cáfolni, meghazudtolni. Az itt leírtak állítsanak emléket az utókor okulására. Nagymamám sokszor elvitte a rémisztő fekete autót az 50-es években, meg akarván tudni, hogy hová lett a Chorin vagyon. Elég naivitás volt a részükről azt képzelni, hogy ezt bárkinek is – főleg abban az időben – elmesélték. A Chorin család minden tagja szívesen látott vendég volt az arácsi birtokon. Később rokonságba is kerültünk a Chorin családdal, mert anyai nagybátyám Chorin

Ferenc másik lánytestvérét vette feleségül, kisebb bonyodalmat okozva mindkét családnak.

Már az 1980-as években jártunk, amikor is gyermekeim olvasókönyvében mocskolódo írás jelent meg – név nélkül – egy lelketlen gyárosról, aki „...a szegény tüdőbeteg gyerekeket visszaküldi a falujukba, a kórházi ápolás után”. Az igazság azonban az volt, hogy Chorin Ferenc saját villáját alakította át tüdőbeteg gyermekek szanatóriumává, ez volt a híres svábhegyi tüdőszanatórium, amelynek bezárását sikertörténetként könyvelte el a Gyurcsány kormány. Ebben, az általa alapított kórházban gyógyíttatta saját pénzén a tüdőbeteg gyerekeket.

A síron túli barátság egyik legszebb példázata, hogy Söpkéz Sándor unokáját, Nagy Miklóst és családját, az 1960-as években, visszatérő vendégekként köszönthettük házunkban.

A II. világháború – mint mindenhol –, itt is felkavarta a csendet és a békét. Az átvonuló német, majd orosz front ezt a házat sem kímélte. Először német tisztek voltak nagymamám „vendégei”, akik semmiféle kárt nem okoztak az ott lakóknak. Majd az őket hajtó orosz hadsereg előőrsé borította fel a nyugalmat. Ezeket a katonákat azzal az utasítással küldték előre, hogy tisztítsák meg a terepet az ellenségtől, és ennek fejében rabolhatnak, gyilkolhatnak. Ezt ők tisztességgel meg is tették. Nagymamám is majdnem áldozatul esett, mert nem találván órát, falhoz állították, és le akarták lőni. Erre drága emlékü Vincze bácsi, a vincellérünk, annyira megijedt, hogy rögtön előszedte az eldugott órákat, és átadta az oroszoknak. Még szerencse, hogy a többi orosz katona már szerzett magának annyi órát, hogy nem volt „szükségük” többre. Bár nagyon már el sem bírták, hiszen az állandó előrenyomulásban sok értéket hagytak hátra, nem bírván cipelni azokat. A beszállásoló szovjet hadsereg csak kisebb kárt tett a házban, lexikonok, kukkos óra, WC esett áldozatul zabrálásuknak. A szőlő azonban megsínylette a szovjet megszállást, mert a friss ültetvényben fordultak meg a tankok, kifordítva az újonnan telepített tőkéket. Arács falu asszonyai közül sokan lettek áldozatai az átvonuló orosz hadseregnek. Cholnoky Jenő feleségét is az orosz katonák becsstelenítették meg, de ugyanezt tudom elmondani nagymamám barátnőjéről Utczás Károlynéről is, aki szintén belehalt az oroszok „kezelésébe”. *(Utczás Károly és felesége ekkor már a somlővásárhelyi birtokukon tartózkodtak, és ott ölték meg őket az orosz katonák. A szerk.)* De minden vihar elmúlik egyszer, és az oroszok is kivonultak, majd megkezdődött az újjáépítés, a kert, és a szőlő rendbetétele.

Most ugrom pár évet, és azokra az emberekre gondolok, akiket már személyesen is ismertem, és akik szintén sokszor fordultak meg nálunk vendégként.

Elsőként említem meg Rösler Endre (Bandi bácsi) operaénekest és feleségét, Morgányi Jozefin balett táncosnőt, akik 1953 nyaratól egészen Bandi bácsi haláláig (1963) minden nyarat nálunk töltöttek. Nekünk, gyerekeknek az ottlétük nagy izgalom volt, hiszen Rösler Endre akkor ünnepelt, és sokat foglalkoztatott művész volt. Ugyanakkor tartottunk is tőlük, mert olyan szigorúan tudtak ránk, gyerekekre nézni, de aztán kedves mosolyuk mindezt feledtette velünk. Mivel délutánonként szerettek pihenni, meg volt tiltva, hogy a „Rösler” szoba alatt játsszunk és kiabáljunk. Most már felnőtt fejjel is mondhatom, hogy mi tényleg nem akartunk soha ott játszani és ugrálni, de valahogy a játék hevében mindig ott találtuk magunkat az ablak alatt, szülőink nagy mérgére. Ennek többször pofon is volt a következménye, ha annyira kiabáltunk, hogy ezzel megzavartuk Bandi bácsiék pihenését. Azért így utólag mégis arra gondolok, hogy nem lehattunk annyira zajosak és rosszszak, mert 10 éven keresztül minden nyarat nálunk töltöttek, tudva-tudván, hogy gyerekek lévén biztosan kiabálni, veszekedni fogunk, és mit tesz Isten, éppen az ő ablakuk alatt.

Bandi bácsi minden reggel a fürdőszobájában csiszolta szép tenor hangját, azaz skálázott. Szívesen hallgattuk gyakorlását a fürdőszoba ablakból, és persze próbáltuk utánózni is, de ha nagy kuncogásunkra, nevetésünkre kinézett, ijedtünkben mindig elfutottunk. De másnap reggel a kíváncsiság megint oda vitt bennünket az ablak alá.

Már akkor fekete Mercedes autójuk volt, gyermeki szemeink nagy bámulatára. Hát még akkor milyen izgalomban voltunk, amikor ezzel az autóval elvittek minket Tihanyba, és meghívtak a templom melletti cukrászdába fagylaltozni! Nagy megtiszteltetésnek éreztük, és mindig egy kicsit zavarban is voltunk.

Bandi bácsiék többször meghívták a családot is egy-egy opera előadásra. Számomra a legemlékezetesebb a János vitéz Francia királya és Beethoven Fideliojának Florestan szerepe volt. Sajnos, mire jobban tudtam volna becsülni művészi nagyságát, addigra elment közülünk. Így ez a két szerep maradt meg élményeim között. Azóta sok hangfelvételt hallottam vele, utólag is fejet hajtva művésze előtt. Azt a szobát, ahol Ők nyaraltak, ezek után csak „Rösler” szobának hívtuk.

Rösler Edéék vendégségben, 1962-ben

Ha már itt tartok, emlékezni kell egy nagyon aranyos idős házaspárra, akik a kitelepítés előtt menekültek ide nagymamám nyaralójába, és itt éltek 3 évig, 1951-től 1953-ig. A ház középső szobáját látkák. Sajnos, arcukat már nem tudom felidézni, mert akkor még eszmélésem elején jártam, de arra igen, hogy ha beteg voltam, mindig Ők olvastak nekem mesét, vagy játszottak velem, hogy ne unjam el magamat. Ezt a szobát „Zubriczky” szobának hívtuk, Zubriczky Józsi bácsi és Mariska néni emlékére. Unokájuk, évekkel később, több éven keresztül nyaralt nálunk, nagy örömmre, mert Évike velem egyidős volt, és szerettünk együtt játszani.

A zárt verandának is megvoltak az állandó lakói, de sajnos sem az arcokra, sem a nevekre nem emlékszem. Arra viszont igen, hogy mindig volt náluk valami finomság, kedvemre való ínycsicsók, amivel természetesen mindig megkínáltak. Sokat lábatlankodtam náluk, nagymamám bosszúságára. Nem szerette, ha terhére vagyok egy-egy vendégének.

Később már lengyeleket is fogadtunk, az akkor éledező lengyel barátság keretében. Tatusju és

Mamusju (lengyelül így hívják a papát és a mamát) nagy kedvencünk volt, jó kedélyű, jó humorú emberek voltak, két hasonló korú fiúval. A kisebbik, Jasiu, volt korban hozzám közelebb, egyike gyerekkori szerelmeimnek. Csodálatosan megértettük egymást, anélkül, hogy Ők tudtak volna magyarul és mi lengyelül. Persze a felnőttek németül beszélgettek egymással (akkor minden felnőtt tudott németül), de mi, gyerekek nem tudtunk németül, mégis teljes volt az összhang. Nagy bulikat csaptunk, jöttünk-mentünk együtt, szóval életem egy kellemes időszaka hozzánk fűződik. Többször is eszembe jutott mostanában, vajon mi lehet velük, mert miután nagymamám a házat eladta, nem hallottunk felőlük semmit.

Ferencsik János öccsével a füredi nyaralóban

Ha a látogatók felsorolásánál tartok, nem szabad megfeledkeznem a családkról sem. Apai nagybátyám, Ferencsik János karmester sokat időzött nagymamámnál, és hogy beleszeretett a füredi tájba, ez is nagymamám érdeme. Több operaházi tagot is vonzott magával, ilyenkor hatalmas jókedv és hangulat uralta házukat. Mivel Füreden volt az Operaház horgásztanyája is, sok művész látogatott fel hozzánk egy-két pohár borra, és a hozzátartozó vendégmarasztaló pogácsára. Nagybátyám később, 1954-ben házat is vett Füreden, fent a Tamáshegyen, a Koloska-völgy másik oldalán. A Tamáshegy tetején most is ott áll a kis sárga ház, ugyanaz a család lakja, amely egykoron megvette tőle. Oda felmászni még nekünk, gyerekeknek sem volt könnyű séta, autóval pedig egyáltalán nem lehetett megközelíteni. A kilátás, a környék csendje azonban rabul ejtette Keresztapámat, ezért később a Tamáshegy lankáin újabb házat építtetett, ami köré szőlőt is telepített.

Ferencsik János, füredi nyaralója kertjében

Anyai nagynéném beteg gyermekével a Péter-hegyen talált menedéket. Miután Pesten minden ingatlanukat államosították, megmaradt kis vagyonukból az utolsó pillanatban kis házat vettek, hiszen akkor már 1948-at írtak. A régi ház ódon pincéjével fantasztikus hangulatot árasztott. Nagy szőlő és mandulás tartozott hozzá. A szüretelés és mandulaverés munkáiban már kora felnőttkoromban én is részt vettem. Páratlan kilátás nyílt onnan, Csopaktól egészen Tihanyig az egész táj belátható volt. Sokszor látogattunk el hozzájuk, és Ők is sokszor jöttek el hozzánk. Később, mikor nagymamám már nem lakott Füreden, a nyarakat nagynéném házában töltöttem.

Végül, de nem utolsósorban emlékezem nagy szeretettel Cholnoky Jenő fiára Dr. Cholnoky Tibor¹¹ – Csibó bácsi – egyetemi tanárra és családjára. Csibó bácsiék sokszor időztek nálunk. Nagyon szerette nagymamámat, unokatestvérek lévén sok családi élmény kötötte őket össze. A két fiú, Tamás és Péter máig szeretett unokatestvéreim, többször találkoztunk és beszélgetünk egymással. Péterrel, a fiatalabbik fiúval sokat játszottunk együtt, szedtük össze a levelibékákat, futkároztunk, labdáztunk, nagy egyetértésben. Télen mi vendégeskedtünk sokat náluk, csodálattal adózva a villanyvonatoknak, amelyek a terepasztalon futottak körbe-körbe.

Most soraimat zárva újra megidézem az akkor élt embereket. Egyrészt azokat, akik oly nagy szeretettel fogadták be a menekülteket, sohasem kuta-

kodva, ki merről jött és hova tart. Másrészt pedig azokat a családokat, amelyek itt találták meg a nyugalmukat az elveszett otthonok után. Gondolatban újra járva a házakat, mindenütt ugyanaz a barátságos légkör fogadott, hiszen az egykori emberek sorsa nem sokban különbözött egymástól. Köszönet mindazoknak, akik ezt a nyugalmat és derűt – azokban a nehéz, és borzalmas időkben is – sugározni tudták felénk.

Álljon itt egy verstöredék a régi idők emlékeztetőre, tisztelettel adózva a vers költőjének, Cholnoky Tibornak:

Arácsi fák

*„Na, végre újra itt vagyunk megint
Elhagyva munkát, gondot és a kint.
Végigzabáltunk pompás vacsorát
S fölénk borulnak vén arácsi fák.
Öreg fiúk! Vén ordas törzsetek
Még látta itt a régi életet.
Nyüzsgött ám akkor víg gyermeksereg
WC fenéket rúddal mérte meg.
Szomszéd villákat szedtek szerte szét,
Kutatva ott az élet kezdetét.
Tudásszomjuktól minden szenvedett
Ki erre járt, keresztekét vetett.
Én nem nagyítok, minden szín igaz
Ezt tudja itt a fű, a föld a gaz.
Kőkút kávéja, mit rajzolt apám
Diákkorában tízszer is talán.
A régi pince bolthajtása
És a szállólét eresztő régi prés.
És elsősorban tudja minden ág
Tirajtatok ti vén arácsi fák
Akármi lesz ám, itt az életet
Gáncsolni, kötni éppen nem lehet!
Megy az magától kijelölt úton,
S ezért remélem, biztosan tudom
Előre látva néhány évre tán
Mint kék eget, át vén arácsi fán:
Majd nem sokára eltűnik a csend,
A kis szobákban megszűnik a rend.
Apró lábak dobognak szerte szét
Hogy néha veszti ember majd esztét!
De mit sejtsem! Hát kimondom itt!
– Tetszik, nem tetszik, rajta nem segít! –
Nyüzsgögnék majd imposztor unokák,
Alattatok ti vén arácsi fák!

Akkor zúgjátok újból végre hát
A Cholnokyknak víg bohém dalát.
Ti görbetörzsű vén arácsi fák!”*

(1948. július 25.)

Jegyzetek:

1. Dr. Csolnoky Ferenc, (Veszprém, 1853. április 9. – Veszprém 1941. január 3.) orvos, a veszprémi kórház alapítója és egyben első igazgatója; Csolnoky Ferenc nevét vette fel 1990-ben a Veszprém Megyei Kórház.
2. (A kétfajta névírás nem elírás, a mi águnk a „Cs” névformát használta, míg a család másik ága pedig a „Ch” alakot. Később a két névírás keveredett a családon belül is.)
3. Zelovich Kornél (Dömös, 1869. március 11. – Budapest, 1935. április 10.) mérnök, műegyetemi tanár, az MTA tagja. A József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem nyilvános rendes tanára, felsőházi tag, 1921-től a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Oklevelét a budapesti műegyetemen nyerte 1891-ben. 1892-ben Kherndl Antal mellett tanársegéd. 1894-ben MÁV-mérnök, 1898-ban vasúti és hajózási biztos. 1910-ben MÁV igazgatóhelyettes, 1914-től a műegyetemen a közlekedésügy és vasútépítéstan tanára. 1921–1923-ig a műegyetem rektora volt. Jelentős szakirodalmi munkásságot fejtett ki, többek között számos technikatörténeti mű szerzője.
4. „Méltó”: a méltóságos kedveskedő rövidítése.
5. Cholnoky Viktor (Veszprém 1862. december 28 – Budapest, 1912. június 6.) író.
6. Cholnoky László (Veszprém 1879. július 11. – Budapest, 1929. április 21.) író.
7. Dr. Cholnoky Jenő (Veszprém 1870. július 23. – Budapest, 1950. július 5.) egyetemi tanár.
8. Bohuniczky Szeffi (Nagypécsely, 1894. március 19. – Budapest, 1969. február 28.) író, Baumgarten-díjas (1938, 1942)
9. Chorin Ferenc (Budapest, 1879. március 3. – New York, 1964. november 5.) gyár- és bányatulajdonos, idősebb Chorin Ferenc fia, a Horthy-rendszer egyik legismertebb és legbefolyásosabb üzletembere volt. 1901-ben jogi doktori, 1904-ben ügyvédi végzettséget szerzett. 1918-ban felfüggesztette az ügyvédi pályáját, és kinevezték a Salgótarjáni Köszénbánya RT. vezérigazgatójává, édesapja 1925-ben bekövetkezett halála után pedig a vállalat elnöke lett. 1925-ben megválasztották a Gyáriparosok Országos Szövetségének alelnökévé, 1928-tól 1942-ig pedig az elnöki tisztséget látta el. 1925-ben ő alapította meg a Munkaadó Központot, melynek első elnöki pozícióját is ő látta el. 1927-ben a felsőház tagja lett.
10. Söpkéz Sándor (Brád, 1866. szeptember 20. – Budapest, 1938. október 24.) gépészmérnök, műegyetemi tanár. Budapesten szerzett mérnöki és műszaki doktori diplomát 1888-ban, Berlinben és Londonban is tanult. Gyakorlati működését a Ganz és Társa villamossági osztályán kezdte, majd a Siemens és Halske cégnél a kocsiépítő osztály vezetője. 1895-től MÁV-főmérnök, és 1900-tól vasúti és hajózási felügyelő, 1906-tól minisztériumi osztálytanácsos. 1899-ben műegyetemi magántanári képesítést nyert, majd 1908-tól 1938-ig a II. elektrotechnikai tanszék vezetője volt. 1932–33-ban a műegyetem rektora: 1927-től 1935-ig országgyűlési képviselő.
11. Dr. Cholnoky Tibor (Budapest, 1901. július 29. – Budapest, 1991. február 21.) mérnök, műegyetemi tanár, a Mechanika tanszék tanszékvezető professzora.

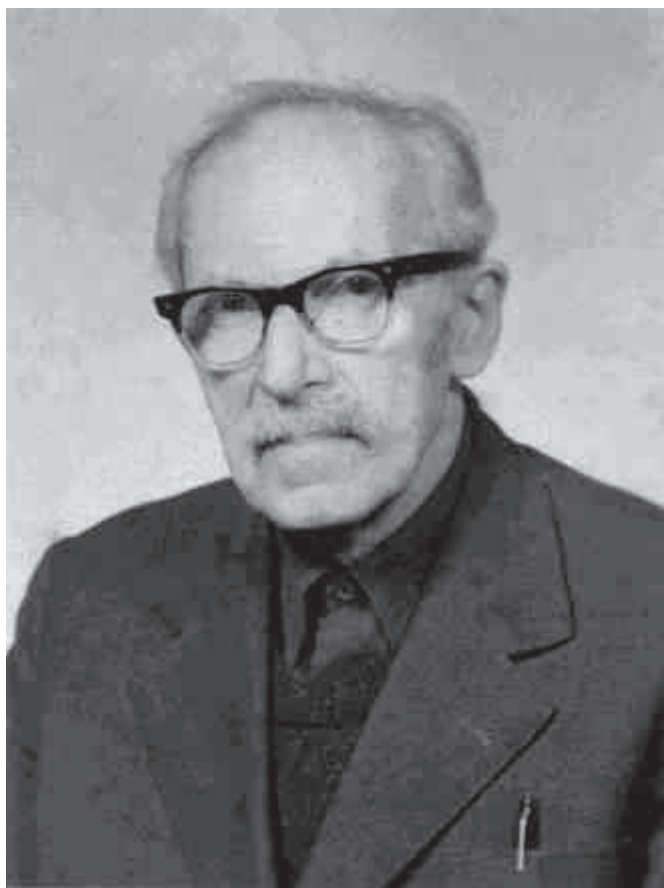
Budapest, 2012. február 11.

TÓTH-BENCZE TAMÁS

EGY ELFELEDETT MŰVÉSZ NYOMÁBANCSEBI* POGÁNY ISTVÁN, FESTŐ- ÉS SZOBRÁSZMŰVÉSZ
(1908–1979)

Úgy tűnik, a történelem ismétli önmagát. Lipták Gábor, Orsós [Orován] Ottó és Orzovenszky Károly után a közelmúltban egy újabb „füredi halál-esetről” derült ki, hogy mégsem egészen úgy történt, ahogy az a nagykönyvben meg van írva. Tudniillik a fentiekben említett személyekről is mindenhol azt írják – vagy legalábbis eddig azt írták – a lexikonokban, hogy Balatonfüreden haltak meg.

Egy kolozsvári művészettörténész, Murádin Jenő kért segítséget az év elején, hogy szeretné megtalálni egy Füreden nyugvó művész örököseit. A hagyatéki anyag előkereséséhez azonban szükség volt bizonyos adatokra, ezekhez viszont a halotti anyakönyvben kellett keresgélni. Az 1979. évi állami anyakönyvi bejegyzések átnézése során azonban meglepő eredmény született. A keresett név egyáltalán nem szerepelt a balatonfüredi nyilvántartásban. Végül is sikerült megtalálni, bár nem kis utánjárással, és persze nem Füreden.

Pogány István

A művész Pogány István Aladár László néven született Szombathelyen, 1908. június 14-én. Apja: Pogány István Zoltán vasúti hivatalnok volt, anyja: Kerner Angela [Angéla] Klementína polgári iskolai rajz és matematika szakos tanár. Szülei 1905-ben kötöttek házasságot. Két fiútestvére született még: 1906-ban József, és 1909-ben László. A család Szombathelyen, a Kálvária utcában lakott. Az 1950-től Szombathelyhez tartozó Kámonban volt még a családnak nyaralója, ahol sok időt töltöttek.

Pogány István az 1907-ben Balatonbogláron született Kelemen Ilonával kötött házasságot Budapesten, 1935-ben. Három gyermekük született: Eörs, Csaba és Luca.

1928 és 1933 között a Magyar Képzőművészeti Főiskolán (ma: Magyar Képzőművészeti Egyetem) tanult, mesterei Vaszary János, Réti István, Edvi Illés Aladár voltak. A főiskolán tanársegédként is tevékenykedett. 1933-ban középiskolai, 1935-ben tanítóképző intézeti rajztanári oklevelet nyert. 1937–38-ban Balló-díjjal járta Franciaországot, Belgiumot, Hollandiát, Németországot, állami ösztöndíjjal pedig Olaszországot. A Képzőművészeti Főiskola 1937. évi, jubiláris kiállításán elnyerte a főváros vízfestmény díját és a „Céhbeliék” díszérmét. A főváros vízfestmény pályázatain még számos díjat kapott. 1941-ben a milánói nemzetközi grafikai kiállításon szerepelt műveivel. 1943-ban balatoni és székelyföldi ösztöndíjakat kapott. 1947-ben római ösztöndíjas lett. 1940-től budapesti középiskolákban tanított, majd 1950-től a megalakuló Állami Művészeti Gimnáziumban (1951-től Képző- és Iparművészeti Gimnázium, 1967-től Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola volt az elnevezése) is, amelyben 25 évig oktatott. Verseskötetet is illusztrált. Olajfestményeket, pasztelleket is készített, de munkásságának javát akvarellek teszik ki. 1933-tól állította ki munkáit, melyek között portrék és csendéletek éppen úgy megtalálhatók, mint tájképek. Ecsetjének inspirálója a természet volt, a Balaton központi helyet foglalt el. Alumínium szobrokat, különböző térplasztikákat, reliefeket is készített. Megkapta az „Oktatásügy kiváló dolgozója”, és a „Szocialista Kultúráért” kitüntetést.

A művész testvére, József családja fonyódligeti nyaralójának kertjébe is készített sirályokat ábrázoló/formázó alumínium szobrokat. A nyaraló már nincs a család tulajdonában.

Zákonyi Ferenc szerint már 1935-től tartott fenn Balatonfüreden nyaralót, és itt alkotott. Ez minden bizonnyal csak a nyári időszakban lehetett így, amikor is tanári teendői nem kötötték a fővároshoz. A művész lányának és fiának elmondása szerint valójában a feleség nagynénjének családjánál vendégeskedtek nyaranta, akik a balatonarácsi vasútállomásnál, a nagy kőkereszt mellett levő házukban (az egykori Petőfi Sándor utca 78.) – a családot a kereszt miatt inkább „Keresztes Varga”-ként ismerték és hívták a településen – biztosítottak helyet számukra, és részesítették őket nagyon szeretetteljes vendéglátásban. A ház ma már nincs meg, az arácsi „Delta Városkapu” üzletközpont építésekor lebontották. A felesége nagynénjének családja révén később egyébként házrészrel is bírt Pogány István családja a szívkórház közelében, az egykori Esterházy utca 5. (a mai Táncsics Mihály utca 1.) szám alatti épületben, és valószínűleg emiatt is vélhette úgy Zákonyi Ferenc, hogy a művésznak már 1935-től nyaralója volt Füreden. A házrész idővel a Hazafias Népfrontnak adományozták, azaz a kikötéssel, hogy abban évente kiállítást rendeznek a művész munkáiból is. A kérés mind a mai napig nem valósult meg, az ingatlanban a szervezet balatonfüredi üdülőjét rendezték be. A rendszerváltást követően, 1990 júniusában a szervezet megszűnt, az ingatlant pedig azóta értékesítették. Magántulajdonba került, az épületet átépítették: egy impozáns villát alakítottak ki benne.

Az épület 2012 februárjában

Pogány István Kecske elnevezésű térplasztikáját 1961-ben állították fel a füredi kemping strandján. A tihanyi félszigetre néző, alumíniumlemezből készült alkotás egyrészt arra a tihanyi mondára utal, amely a balatoni kecskekörmök keletkezését meséli el, másrészt pedig arra (legalábbis Zákonyi Ferenc szerint),

hogy a füredi savókúrához használt savanyúvizet kezdetben kecsketejjel keverték össze, és csak később kezdtek el juhtejet használni. A szobor már nem látható, a nyolcvanas évek közepén még megvolt, de a strand és a strandmotel épületének átépítésekor a szobrot átvitték a Balatontourist Fürdő utcai műszaki telepére, innét fogva a mű sorsa ismeretlen. (Valószínűleg színesfémgyűjtők ellophatták, és a MÉH-be vitték.)

A „Kecske”

Pogány Istvánnak Füreden 1969-ben az Annabella Szállóban és 1977-ben a Balaton Galériában volt kiállítása.

A főváros XI. kerületében, a Bercsényi u. 6. sz. alatti lakásában élt.

Budapesten hunyt el, 1979. augusztus 19-én, a VIII. kerületi Belgyógyászati Klinikán. Augusztus 30-án helyezték végső nyugalomra. Sírja Balatonarácson, az ótemető katolikus parcellájában található, a Lonkay Antal monumentális síremléke mögötti sorban, balról a második, szerény, de rendben tartott sírhely, kopott, viharvert fakereszttel. (Megkockázatom: a művész talán megérdemelne egy komolyabb információs táblát.) Felesége még 1974-ben hunyt el Balatonfüreden, a balatonarácsi katolikus templom kriptájában nyugszik.

Forrás:

http://artportal.hu/lexikon/muveszek/csebi_pogany_istvan

http://www.mke.hu/about/hallgatoi_adatbazis.php/p

Vas Megyei Levéltár, Szombathely, állami születési anyakönyvek, 1908. (Öri Ferencné adatközlése)

Balatonfüred, állami halotti anyakönyv, 1974.

Római katolikus egyházi halotti anyakönyv, 1974, 1979.

Budapest, VIII. kerületi halotti anyakönyv, 1979.

Zákonyi Ferenc: Balatonfüred. Veszprém, 1988., 584–585. p.

A Balatontourist hivatalának adatközlése.

Csebi Pogány Péter adatközlése.

Csebi Pogány Péter és Csebi Pogány András [szerk.]: A Csebi Pogány család története 1200-tól 2010-ig. Nagyvázsöny, 2010. (CD)

Pogány Csaba szóbeli adatközlése.

Pogány Luca szóbeli adatközlése.

Seresné Bálint Zsuzsanna adatközlése.

Fotók: Pogány István képét Pogány Luca, a családi felvételt Seresné Bálint Zsuzsanna bocsátotta rendelkezésre. A Kecske szobor fotója a Helytörténeti Gyűjtemény archívumából származik. A arácsi sír és a Tánicsics Mihály utcai ház felvételeit Tóth-Bencze Tamás készítette.

A művész sírja az arácsi temetőben

*A család 1912. november 7-én belügyminiszteri engedéllyel felvette a „csébi” nemesi előnevet, nevüket Csébi Pogányra változtatták. A szombathelyi születési anyakönyvben (1908), a család névváltoztatására vonatkozó bejegyzésnél (1912. november 7-i dátummal) egyértelműen a „csébi” szó szerepel. A Magyar Képzőművészeti Főiskola hallgatói (1928–1933) névsorába is csébiként vették fel. Ugyanakkor István testvérének, Józsefnek unokája, Seresné Bálint Zsuzsanna szerint nagyapja mindig is kihangsúlyozta, hogy ők csebi, és nem csébi Pogányok. A család ennek az ágának a legendáriuma szerint a nemesi rangot egy XVIII. században élt ősük kapta, szép vagyona volt, amit később állítólag (ő, vagy az egyik leszármazottja) elkártyázott. Az is tény, hogy a nemzetség/család többi része a csebi előnevet használta/használja. A hivatalos családtörténet szerint a nemesi címet még Károly Róberttől igényelték és kapták 1326-ban, és 1328-ban nekik adományozták a Zala vármegyei „Cseb” birtokot, illetőleg az ezzel járó előnevet, az uralkodónak tett szolgálataikért. Maga a família ősi nemesi család, mely hiteles okiratokkal igazoltan az 1200-as évek elejéig származtatja vissza magát. A család Zala vármegyei eredetű, bölcsője az Enyereh nevű falu, amely e néven már nem létezik. Az első hiteles személy Michaelis de Eneruh néven tűnik fel 1200 táján, mint a Pogány nemzetség őse. Az ő fia volt az a „Herzegh nobilis de Enyereh”, akinek Imre fiának Miklós nevű fia megszerezte 1326-ban a címet. Az oklevél eredetije a vasvári káptalan levéltárában található. Mivel Miklós utód nélkül halt el, testvérei családjai vitték tovább a címet. A Pogány nevet először András (Miklós egyik testvére) Péter fiának, István (a családfa alapján III.) nevű gyermeke használta.

A kép Kámonban készült. Állnak (balról jobbra): István, László, József (a három testvér), ülnek: az édesapja: Pogány Zoltán, mellette László felesége), az édesanyja: Kerner Angéla, valamint Pogány Józsefné Hirschbok Julianna, ölében első gyermekükkel: Zsuzsannával.

SZEKERESNÉ RÓZSA ETELKA MÁRIA

AKI A LEVEGŐBŐL IS LÁTTA A POKLOT ... IN MEMORIAM VITÉZ SOMOGYI PÁL

Közel két éve, 2010. június 8-án, a 90. születésnapja előtt négy nappal Székesfehérváron elhunyt vitéz Somogyi Pál, a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület jeles alakja.

Ez az írás emlékezik a füredi polgárok számára is érdekes, értékes élet állomásaira.

vitéz Somogyi Pál 1943-ban

Somogyi Pál 1920. június 12-én született Balatonfüreden. Édesapja Somogyi Pál (hosszú éveken át a református presbitérium tagja és vezetője), édesanyja Koók Ilona volt, foglalkozásukat tekintve parasztemberek. A polgári iskolát Balatonfüreden végezte, majd ipari tanuló lett.

1929. A református elemi iskola felsőtagozatosai között Tálos József ig. tanítóval

Már iskolás korában vonzotta a repülés és 1938-ban elhatározta, hogy a katonai repülést választja élethivatásul. 1939. február 1-én vonult be Tapolcára a 4/1 bombázóosztályhoz. Kiképzés után az osztály 1. századához került. Egy Ju-86-os repülőgép szerelőlövésze lett, több bevetésben vett részt. 1941 őszén feloszlott a tapolcai 4/1 bombázó osztály. A Ju-86-os gépeket az ország különböző repülőterein helyezték el, ennek megfelelően a hajózó személyzet is országszerte különböző repülőterekre került. Somogyi Pál Tapolcán maradt a Vadász Kiképző Osztály állományában.

Repülős bajtársak

1942-ben Ungváron megalakult az 1. repülő szállító század Ju-86-os gépekkel, de hiányzott a megfelelő hajózó személyzet, mert Ungváron közel-felderítők voltak, akik „Sólyom” gépekkel repültek. Hajózó személyzetet kerestek a Ju-86-osokhoz, így Somogyi Pál is Ungvárra került. Bajtársaival együtt innen indították el a hadműveleti területekre. 1942 júniusában a 2. magyar hadsereggel került a hadszíntérre. Az utat gépkocsival és

vonattal tették meg Kurszkig, ahol besorolták őket az 1. Repülő Szállító Század állományába. Mikor a front megindult kelet felé, századuk is áttelepült Sztarij-Oszkolba.

Az orosz télben

A következő repterük Ilovszkoje lett. A szárazföldön a katonák elérték a Don folyót, a front megmerevedett és állóháborúvá alakult. A Ju-86-osok a tábori posta szállítását végezték Kurszk és Ilovszkoje között, itt volt rádiós Somogyi Pál is. Majd a sorozatos gépkigyulladások, motorhibák és ifjabb Horthy István kormányzó helyettes gépének lezuhanása után az I. Repülő Szállító Századot beolvasztották a dandár futárrajba. A futárraj gépalománya 2 db Ju-86-os, 1db Fw-58-as, 1db Bü 131-es és 1db Fi-156-os volt. Az egyik Ju-86-osnál ugyanazok a motorhibák jelentkeztek, mint előzőleg Kurszkban. A Ju-86-os gépeket állandóan melegen kellett tartani a repüléshez, ezért hőlégfúvókkal előmelegítették őket. A motorok kenése ricinusolajjal történt, ez a mínusz 20-30 Celsius fok hidegben megdermedt.

Egy Bü 131-es kiképzőgéppel a hangár előtt

1943. január 14-én riadóztatták a dandár futár-rajt is. Az volt a feladat, hogy a rosszosi csatatérről a földi és a tartalék hajózó személyzetet kihozzák a páncélosok gyűrűjéből. A feladat végrehajtására 1 db Ju 86 és 1 db FW-58 volt kijelölve. A Ju-86-os gépen Somogy Pál szakaszvezető mint hajózószere-lő tevékenykedett. A gépekről minden felesleges holmit ki kellett rakni, még az ejtőernyőket is, mivel a repülési magasság 50 m-re volt megadva. Üzemanyagból is fele mennyiség volt, hogy minél több embert tudjanak kihozni. A feladatokat fegyvertelen gépekkel hajtották végre. Bízta a repülő szerencsében: talán nem találkoznak szovjet vadászokkal. Alattuk páncélos csata dúlt, amelyet jól láttak a reptér felé közeledve. A repülőtéren „nagyüzem” volt, a Stukák támadták a vörös harc-kocsikat, ledobták a bombáikat, leszálltak, majd újra startoltak. A tartalék-hajózók már várták az értük jövő gépeket, 14-16 ember is beszállt a Ju-ba, az FW-ba is talán 5 fő. Végül sikerült Ilovszkojében épségben leszállniuk.

Magyar felségjelű JU 86-os szállítógépek bevetésén

Január 17-én parancsot kaptak, hogy át kell települniük Urasovóba. A nap folyamán a Ju-86 nyolc, az FW-58 egy fordulót tett Ilovszkoje és Urasovó között. Amikor Harkov repülőterén az utolsó Ju-86-ost is felrobbantották, e géptípus befejezte a keleti fronton a tevékenységét.

A következő reptér Poltava, majd Kijev volt. Repülőgép híján Somogyi Pál ezt az utat egy üzemanyagtöltő kocsival tette meg. 1943 nyarán Harkov repülőterén szolgált egy FW-58-as géppel a dandár futár-raj kötelékében. A Harkov-Belgorod-i csata miatt a repteret ismét el kellett hagyniuk. Gépfegyverekből tüzet nyitottak rájuk, de a repülő-szerencse ismét velük volt, és Kijevben minden baj nélkül leszálltak. Itt futárszolgálatot láttak el, majd Zsitomir és Lemberg következett.

Pihenés karbantartás közben

A frontszolgálatot befejezve Somogyi Pál 1944. februárjában került haza Tapolcára, ahol kiképzőtisztként szolgált, és szakaszvezetőként bronz és kisezüst vitézségi érmet kapott, valamint a Tűzkereszt első fokozatát. 1945. március 27-én esett orosz hadifogságba, a Briansz melletti Besica nevű gyárvárosban dolgozott. 1948. október 8-án szabadult. Hazatérése után „B” listára került, a katonaságtól elbocsátották.

1949-ben a füredi Községi Tanács közellátási előadójaként dolgozott. Majd 1950-ben helyezkedett el Balatonfüzfőn a Nitrokémiánál mint géplakatos. Esti iskolában elvégezte a gépipari technikumot. A vállalat Erőtelepén a karbantartás irányítója lett, 1981-ben ment nyugdíjba. A rendszerváltás után aktív közéleti szereplője lett a városnak. 1990-től 1998-ig balatonfüredi önkormányzati képviselő, 1990 és 1992 között a mezőgazdasági bizottság elnöke lett. Elnöklete alatt a bizottság javasolta a Balatonfüredi Borhetek újra indítását. Tagja volt a Balatonvin Borlovagrend Egyesületnek.

Cs. Darab József szőlőnemesítő társaságában

1993 és 1996 között több alkalommal ezüst és bronz fokozatot nyert a Balatonfüredi Városi Borversenyre benevezett balatonszőlősi tramini és balatonfüredi rizlingszilváni boraival. A Vitézi Rend 1999-ben vette fel tagjai közé.

A füredi borhetek megnyitóján

Egyike volt azon Helytörténeti Egyesületi tagoknak, akik a régi füredi emlékek és értékek megőrzését visszaemlékezéseikkel segítették. Emlékét kegyelettel őrzi az egyesület tagsága.

Kiváló boraiért az 1990-es években többször is elismerést kapott

Irodalom:

Vitéz Somogyi Pál JU-86-os hajózszerelő-lövész visszaemlékezése, 1941–45. = Haditudósító. 2009/1. sz., 20–22. p.

Tölgyesi József: A Balatonfüredi Polgári Iskola története 1906–1948. B.füred: Balatonfüredi Városért Közalapítvány, 2006.

Balatonfüredi életrajzi lexikon. B.füred: Balatonfüredi Városért Közalapítvány, 2011. 198. p.

<http://haditudosito.com/ht/?m=200902>

http://nagyszekely.gportal.hu/portal/nagyszekely/upload/399160_1289050788_02703.pdf

TÓTH ANDRÁS

ELKÉSETT ÉSZREVÉTEL (OLVASÓI LEVÉL)

Már régóta piszkál a lelkiismeretem. Ahogy múlik az idő felettem, egyre jobban hiányzik, hogy szüleim múltjáról, szülőföldemről nagyon keveset tudok. Útjaink elváltak, ritka találkozásaink alkalmával inkább a napi eseményekről, mint az Ő múltjukról esett a szó. Aztán már a ritka alkalmak is elmúltak, magukkal vitték a múltjukat, történetüket, meséiket. Ők nem mondták, én rest voltam kérdezni.

Hát, így kótyavetyéltem el azt, ami nem is volt az enyém! Pedig csak a kezem kellett volna kinyújtani, meg kicsit több időt szánni rá. Ha megdörgölöm a szemem, talán azt is láthattam volna, hogy az ő életük része volt kisebb hazám történetének, hangzatosabban szólva a történelemnek. Talán, ha jobban ismerem a részleteket, a történelem kufárfjai nehezebben tudnak becsapni! „*Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj.*” Mára maradt a visszatekintésre a „gép”. De mint tudjuk, onnan nem látni a „szöcskét, ... erdőt, füttyös gyümölcsöst, szőlőt és sírokat”, a karéneket, a pinceszert, az eszterházi strandot, a Koloskát, a Mari-nénit, a Lidust, a Szilveszter-bácsit, a templomunk orgonáját, mögötte a csodás hangú kántorral, a sok-sok szomszédot, akiket még úgy sem ismertem, mint Apámat, Anyámat. Hogy névről? Arcról? Persze! Csak hogy ez a tudás semmi! Az idő múlásával ez a semmi is kevesebb lesz, s marad a „gép”!

Hogy ezt miért írtam le? Mert „itt születtem én ezen a tájon”. Csak elszakadtam Füredtől, jó hosszú időre. Egy ideig szüleimhez még visszajártam, aztán maradtak a látogatandó sírok. Közben az egész úgy megváltozott, hogy a régihez már alig hasonlított. Igaz én sem vagyok a régi, vagy már régi vagyok! Ennek tudom be, hogy megint hazajáró vagyok, évente beutalnak a kórházba, renoválni.

Ennek az a kellemes következménye, hogy elég sok szabad idővel nézhetek szembe, s végre megtaláltam, hol kell körülnézni.

Az idén előre készültem, mert egy dobozból régi emlékek kerültek elő, még hozzá olyanok, amik talán mást is érdekelhetnek. Így kerültem előbb a könyvtárba, majd a füredi múzeumba. Hát, itt kezdem magam úgy érezni, mint Alice Csoda-

országban! Kaptam olvasni a FÜREDI HISTÓRIA sok számát, ráadásnak megkaptam a „A régi Balatonfüred” című könyvet. Ott jöttem rá, hogy nem csak nekem hiányzik a régvolt, régmúlt ismerete, hanem sokan vagyunk vele így.

Az itteni bő lére engedett bevezető inkább magyarázkodás, hogy mit is szeretnék, hogy miért! Csak azt, hogy legalább az a kevés, amit megtaláltam, ne vesszen el, gyerekeinknek, unokáinknak ne kelljen végigjárni azt az utat, hiába, amin végigtapogatóztam idáig. Hogy kérjem azok segítségét, akik még birtokolják ezt az értékes tudást, ami ismeret bennem, bennünk még fellelhető, ne vesszen el az „*éji homályban*”, ha már egyszer megtaláltuk! Akármilyen kis morzsa értékes lehet! A mozaik is milyen pici darabokból áll össze, de csak ha elég sok van, lesz mozaik!!!

Most végre a lényegre térjek! A FÜREDI HISTÓRIA számaikat böngészve a régi képeken, történetekben egyre több ismerőssel találkoztam, akiket hol személyesen, hol csak szüleim elbeszéléséből ismertem. Ezt az emlékezést is azért kezdtem, mert az ott látottakat szeretném pár szóval, gondolatlanul kiegészíteni. Az alábbiakban csupa családi emlék kerül terítékre. Annyiból tán másnak is érdekes lehet, hogy más is ismerhette őket, találkozhatott velük, vagy csak az emlékükkal, de lehet, hogy én emlékszem rosszul dolgokra. Merthogy minden összefügg mindennel!

Hogy az eddigi mellé- és körbebeszélés után a lényegre térjek! Az egyik FÜREDI HISTÓRIA, mégpedig a 18. szám, abban is Baán Beáta cikke, az „*Iparosok Dalköre*” című írása volt, ami megfogott, azóta sem ereszt. A cikkírója a következővel kezdi:

„*A napokban rátaláltam néhány fényképre, s megpróbáltam utána járni, vajon kik lehetnek a képeken. Arra gondoltam, hátha akad az olvasók között olyan, aki édesapját, nagyapját felismeri rajtuk. Kétségtelen: a képeken az iparosok dalköre látható.*”

Nem a posta hibája, hogy a folyóirat 2008. évi 1. száma most került a kezembe, inkább az enyém, mert már rég felfedezhettem volna, hogy ilyen is létezik. Mivel a FÜREDI HISTÓRIA nem a napi

politikával foglalkozik, talán nem késő örömet megosztani Önökkel. A képeken is, meg a kísérő szövegben is Édesapámat találtam!

Tóth József

Az alapító tagok között is szerepel Tóth József, az első fényképen (18. oldal) is ott van. Az ülő sor közepén, fehér zakóban Baán Laci bácsi (mert nekem Laci bácsi, eleget pumpáltam a kerek templomban a harmóniumot a nagy misén), a mellette levő csíkos nyakkendőű úr előtt van Édesapám.

1904-ben született, a kora alapján is valószínűsíthető, de a fekete szemöldöke is ismertető jele, mint a máshol megjelenő hűgát, Tóth Máriát is arról ismertem fel. A választmányban is szerepel, Tóth József kádár megnevezéssel. Ugyanis az apja is kádár volt, a 19 éves legény valószínű, az atyai

mesterségnek köszönhetően került az iparosok közé. Az 1927-ben készült képen (20. oldal) szintén látható az álló sorban balról a negyedik.

Sajnos az 1923-as képnél (19. oldal) szereplő megfeszíthetetlen feliratot én sem tudtam megfejteni, én sem ismerem a történetét. De hátha jelentkezik valaki, aki ismeri!

(„Fűzfa-testvérek” – szerintem a kép maga adja meg a magyarázatot, ugyanis láthatólag egy szomorúfűzfa alatt, illetve előtt készült a felvétel, valószínűleg innét származik a foto elnevezése is, amit a társaság egyik tréfás kedvű tagja – lehet, hogy éppen Baán Laci bácsi? – adhatott. A szerk.)

EKKKKOOOORA halat fogtam!

Hogy az ígéret sem maradjon le a végéről! A már meglévő számokat is böngészem, csócsálom, nagyítóval vizsgálom. Ha valami olyant találok benne, ami más is érdekelhet, hát azonnal ülök a gép mellé, és jelentkezem.

Egy valamikori füredi

NÉMETHNÉ RÁCZ LÍDIA

MEGJEGYZÉSEK „A RÉGI BALATONFÜRED” CÍMŰ KÖNYVHÖZ

2011 áprilisában a Balatonfüredért Közalapítvány kiadásában jelent meg az általam szerkesztett múltidéző képeskönyv. A fotók többségét családi albumokban őrzött amatőr fényképekből válogattam. Törekedtem arra, hogy képek készítésének helye, ideje, a szereplő személyek neve a lehető legpontosabban beazonosítható legyen. Tisztában voltam azonban azzal, hogy a legnagyobb körültekintés ellenére is, véletlenül vagy figyelmetlenségből kerülhet elírás a könyvbe; szándékos félrevezetés azonban nem történhetett. Novemberben a Balatonfüredi Naplóban (2011. 8. sz. 6. p.) az addig fellelt hibákat és a felmerült véleményeket közzétettem, kérve az olvasók jelzését, ha a felsoroltakon kívül újabb hibákra akadtak. Segítségükkel azóta sikerült tisztázni néhány tévesen azonosított személy nevét.

Elírások, nyomdai hibák:

43. oldal, alsó kép: Sturm Károlyné nem a fehér, hanem a **fekete** ruhás hölgy.

106. oldal, felső kép: Nem a vitorla, hanem a **vi-torlásépítő** műhely látható.

108. oldal, alsó kép: Legfelül nem Bruckner János, hanem **Bruckner József** áll.

156. oldal, alsó kép: Tolnay Karolin nem Fecser István, hanem **Fecser János** felesége lett.

175. oldal, alsó kép: A háttérben nem Herczeg Imre, hanem **Herczeg József** háza látható.

263. oldal, alsó kép: Az aláírás első mondatának eleje hiányzik. Helyesen: **A szikvízüzem épületében korábban Páder Lőrinc vízimalma működött, ezt Varga Lajos az 1930-as években átalakította.**

A 283. oldalról hiányzó kép

A 283. oldal felső képének aláírása: *Felsorakozott tűzoltók az 1914-ben épült régi Tűzoltószertár előtt. Jobbra a Csajághy házban Lövinger Miksa boltja. (1910-es évek vége) (Róth Andrásné tul.)* Az aláírás a mellékelt, s a könyvből kimaradt képhez tartozik. Sajnálatosan a 284. oldal alsó fotója került az előző oldalra is.

A 329. oldal felső képén nem Halápi János, hanem **Halápi Imre** molnár felesége látható.

A 355. oldal: Diószegi Sándorné leánykori neve nem Katona Eszter, hanem **Király Eszter**.

A képaláírások tartalmával kapcsolatosan felmerült vélemények:

A 245. oldal képe

A 245. oldal alsó képét Budané Bocsor Ágnes-től kaptam. A fotón édesapja egy szőlőprés előtt két személy társaságában ül. A fénykép tulajdonosának tudomása szerint pincéjükben is ilyen prés állt, amelyet apja később eladott. A könyv megjelenése után Pálfi Nándorné jelezte, hogy az aláírással ellentétben a felvétel nem Bocsor István, hanem a Pálfi család pincéjében (Öreghegyi utca 32. sz.) készült. Szerinte a képen a ma is meglévő prés látható, Bocsor István mögött pedig a Pálfi birtok Jáger nevű kezelője és annak Margit nevű leánya ül. Feltételezi, hogy a fotót apósa, a pince akkori tulajdonosa Pálfi Pál készítette és ajándé-

kozta Bocsoréknak. Állításának igazolására megmutatta az 1820-ban készült, 4 méter hosszú prést, amelyet a pincéjükben 1971-ben megnyitott Barlang borozó söntéspultjaként használtak. Természetesen nem állt szándékunkban az olvasókat félrevezetni, a családot megsérteni. Bocsorék prése ma már nem látható, így elfogadva Pálfi Nándorné véleményét, helyesbítésül közöljük a Pálfi-féle prés fotóját is.

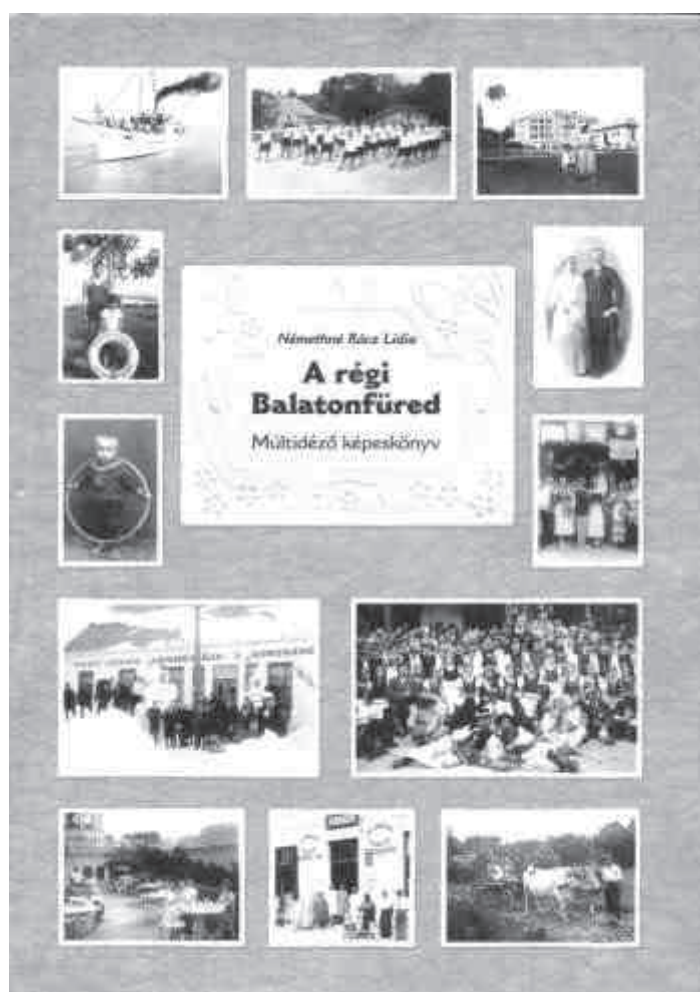
Prés a Barlang borozóban. (1971) (Pálfi Nándorné tul.)

A 330. oldal alsó képe 1930-ban a fenéki strand átadásán készült a községi vezetőiről és az építkezést végző helyi iparosokról. Azonosításukban idős fürediek is segítettek, ennek ellenére többen is jelezték, hogy néhány személy megnevezése téves. Eddigi információim szerint a helyes névsor: *Áll balról: Csajághy Gábor kisbirtokos, Horváth Zsigmond kisbirtokos, Brinzey Aurél fürdőigazgató, Keserű Béla ny. járási tisztiorvos, dr. Loessl Lajos fürdőtelepi orvos, dr. Meduna József járási főállatorvos, Lőrincz Lajos lakatos, Fekete György fűszerkereskedő, Pataky Károly asztalos, Sándor Elemér üveges, **Dóbiás Lajos szobafestő és mázoló**. Ülő sor balról: Nánay Sándor ny. polg. isk. igazgató, Cs. Darab József kisbirtokos, **Vaszary Ernő fürdőigazgató**, Pálfi Zsigmond községi bíró, Demeter György főszolgabíró, Fekete József főjegyző, **Csimár Károly építész**, Róka Gábor kisbirtokos, Gácser János cipőkereskedő.*

A 345. oldal felső képén a népház melletti épületben nem a fogyasztási szövetkezet, hanem felirata szerint Fekete utóda **Dömötör Vilmos** fűszer, csemege és rövidárú kereskedése működött.

A 330. oldal alsó képe

Cholnoky Jenő festménye a Balatonról

Cholnoky Jenő festménye Balatonarácsról

Csebi Pogány István: Balatoni vitorlás
(A kép magántulajdonban van)

Csebi Pogány István: Sétahajózás a Balatonon
(A kép magántulajdonban van)